

Gods steun of Gods toorn?

De constructie van uitverkorenen en verdoemden in Beda's *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*

Bachelorscriptie geschiedenis

Cursus: Onderzoekseminar III. Oorlog & Religie
Docent: Dr. Rob Meens
Student: Jelle Wassenaar
Studentnummer: 3870219
Datum: 17-1-2014

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Hoofdstuk I. De heidense Angelsaksen als een uitverkoren volk	6
1.1. <i>Iustas ultiones Dei</i> : Beda, Gildas, en de Angelsaksische <i>adventus</i>	6
1.2. <i>Rex fortissimus Aedelfrid</i> : de Saul van het <i>gens Anglorum</i>	9
Hoofdstuk II. Beda's <i>milites Christi</i> : de Northumbrische 'gouden eeuw'	12
2.1. Gods steun en de bekering van het Northumbrische volk	12
2.2. De Northumbriërs tegenover de Britten	14
Hoofdstuk III. Ieren en Merciers: tussen vriend en vijand	18
3.1. Het <i>gens Merciorum</i> tegenover het <i>gens Nordanhymbrorum</i>	18
3.2. Het Ierse <i>gens innoxia</i> tegenover het <i>gens Nordanhymbrorum</i>	20
Hoofdstuk IV. De historische context	24
4.1. Beda's hervorming van de Northumbrische kerk	24
4.2. Beda en Canterbury	28
4.3. Beda en de Britten	32
Conclusie	37
Bibliografie	39
Primaire bronnen	39
Secundaire literatuur	39

Inleiding

Het verkrijgen van Gods steun werd in de vroege middeleeuwen gezien als een belangrijke voorwaarde voor het behalen van de overwinning in een oorlog. Zo beschrijft Gregorius van Tours (ca. 538-594) de invasie van het Visigotische koninkrijk door de Merovingische koningen Childebert I (511-558) en Chlotharius I (511-561). De invallende Franken belegerden tijdens hun veldtocht de stad Zaragoza. De bevolking van Zaragoza organiseerde daarop een uitvoerige ‘spirituele verdediging’. De mannen kleedden zichzelf in haren gewaden, vastten, en liepen in processies rond de binnenmuren van de stad. Daarbij zongen zij psalmen en droegen de tuniek van St. Vincent als een relik voor zich uit. De vrouwen liepen achter de mannen aan en droegen zwarte kleding. Het Frankische leger was aanvankelijk niet onder de indruk van deze rituelen, aangezien ze de betekenis ervan niet begrepen. Dat veranderde toen een lokale boer hen vertelde dat het volk van Zaragoza in processie rond de stad liep om de hulp van God in te roepen. Daarop, zo vertelt Gregorius ons, werden de Franken bang, en braken zij het beleg af om te voorkomen dat de woede van God hen zou treffen.¹

De steun van God kon niet enkel verkregen, maar ook verloren worden door de zondigheid van een heerser of zijn troepen. Dit wordt wederom mooi geïllustreerd door Gregorius van Tours. Tijdens een veldtocht in 507 verbood Clovis I (481-511) zijn troepen expliciet om te plunderen. Het leger trok namelijk door het gebied nabij Tours. Clovis was ogenschijnlijk bang dat plunderingen dichtbij het heiligdom van St. Martinus de toorn van deze heilige over zijn leger zouden afroepen: ‘Hoe kunnen we op een overwinning hopen, wanneer we de Heilige Martinus tegen ons innemen?’²

Eenzelfde voorbeeld wordt gegeven in de *Historia Wambae regis*, een door Julianus van Toledo (642-690) geschreven geschiedwerk over de Visigotische koning Wamba (672-680). De troepen van Wamba’s leger gaven zich tijdens een veldtocht in 673 over aan plunderingen, en vergrepen zich aan de lokale vrouwen. De koning liet de schuldigen besnijden. Als hij deze straf niet had uitgevoerd, zo stelde Wamba, zou hij door God schuldig worden bevonden aan de door zijn troepen begane wreedheden. Hij noemde ter legitimatie van deze straf het voorbeeld van de Oudtestamentische hogepriester Elia, die had verzaakt zijn twee zonen te straffen voor hun zonden. De toorn Gods bewerkstelligde dat niet alleen Elias’ zonen omkwamen, maar dat hij ook zijn eigen leven verloor.³

David Bachrach interpreteert de teksten van bovengenoemde auteurs op een functionalistische manier. De door de bronnen genoemde rituelen bevestigden de steun van God voor het leger, en vergrootten daarmee de moed en de wil tot strijd.⁴ Dat is een legitieme benaderingswijze. Wat ik persoonlijk echter interessanter vind is de vraag waarom en hoe de ‘steun’ en ‘straf’ van God door een auteur werden gebruikt om een bepaald beeld van een volk te construeren.

¹ Gregorius van Tours, *Historiën* ed. vert. F.J.A.M. Meijer (Leiden 1994) 242.

² D. Bachrach, *Religion and the Conduct of War c.300-c.1215* (Woodbridge 2003) 23; Gregorius, *Historiën*, 211.

³ Bachrach, *Religion and War*, 22.

⁴ *Ibidem* 30.

In mijn essay onderwerp ik de *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* (ca. 731) van Beda Venerabilis (672/773-735) aan dit vraagstuk. Daartoe hanteer ik de volgende probleemstelling: ‘hoe construeert Beda de door hem meest uitvoerig beschreven volken als “door God gestraft” of “door God gesteund” en wat is de plaats van deze constructies in de historische context van zijn tijd?’ Ik richt mij daarbij in het bijzonder op de manier waarop de steun en straf van God gebruikt kunnen worden als een instrument om een ‘*Wir-Gruppe*’ te contrasteren met verschillende ‘*Fremd-Gruppen*’.⁵

In de eerste drie hoofdstukken benader ik de *Historia* vanuit een puur tekstkritische invalshoek. Ik bekijk hier *hoe* Beda verschillende volken als ‘door God gesteund’ en ‘door God gestraft’ kenschetst. Daartoe beschouw ik welke narratieve strategieën Beda gebruikt om zijn constructie van een volk een bepaalde betekenis te geven. De door Beda gebruikte Oudtestamentische thema’s zijn hier van een speciaal belang. In het vierde en laatste hoofdstuk plaats ik Beda’s gebruik van Gods steun en straf in de historische context van Beda’s tijd. Hier beschouw ik *waarom* Beda bepaalde volken wel, en andere niet, als ‘door God gesteund’ karakteriseert.

Het is gezien de beperkte aard van een bachelorscriptie ondoenlijk om een complete ‘inventarisatie’ van de steun en straf van God in Beda’s *Historia* te maken. Daarnaast is het nut van zo een inventarisatie beperkt, aangezien Beda een volk meer dan eens op een inconsequente wijze typeert als ‘door God gestraft’ of ‘door God gesteund’.⁶ Ook heeft de volgorde van Beda’s verhaal implicaties voor de wijze waarop hij een bepaald volk afschildert. Ik heb daarom getracht bovenal de ‘*dominant voice*’ van Beda te volgen.⁷

De manier waarop ik de *Historia* in dit essay analyseer is schatplichtig aan een benadering die sinds de jaren tachtig in zwang is geraakt onder de historici van de *Bedan studies*. Deze benaderingswijze werd voor het eerst op een coherente wijze geïntroduceerd door Walter Goffart in zijn *The Narrators of Barbarian History* (1983). Vóór de komst van *Narrators* werd Beda gezien als een *impeccable scholar*, die zorgvuldig met zijn feiten omging.⁸ De *Historia* was de afspiegeling van Beda’s teruggetrokken en vredige manier van leven, het archetypische product van een schrijver die leefde in een ‘*world of books*’.⁹ Goffart plaatste de *Historia* en haar auteur voor het eerst in de politieke context van Beda’s tijd. Dit was het alles behalve vredige Northumbrië van de vroege zevende eeuw, dat gekenmerkt werd door kerkpolitieke twisten en een inherent kwetsbaar en instabiel koningschap.

In een recente terugblik op de publicatie van zijn *Narrators* benadrukt Goffart dat er ook nu nog, na meer dan honderd jaar aan intensief onderzoek naar Beda en zijn werk (de ‘*Bede industry*’),

⁵ H.-H. Kortüm, ‘Der Krieg im Mittelalter als Gegenstand der historischen Kulturwissenschaften. Versuch einer Annäherung’, in: *Krieg im Mittelalter* (Berlijn 2001) 13-43, 28.

⁶ Dit is zelfs het geval voor Beda’s behandeling van de Britten, die Beda meer dan andere volken op een consequente wijze construeert: W.T. Foley en N. Higham, ‘Bede on the Britons’, *Early medieval Europe* 17 (2009) 154-185, 180.

⁷ Foley en Higham, ‘Bede on the Britons’, 180.

⁸ W. Goffart, ‘The *Historia ecclesiastica*: Bede’s Agenda and Ours’, in: W. Goffart ed. *Barbarians, Maps, and Historiography: studies on the Early Medieval West* (Farnham 2009) 127-144, 128.

⁹ W. Goffart, ‘Bede’s History in a harsher climate’, in: W. Goffart ed. *Barbarians, maps, and historiography: studies on the Early Medieval West* (Farnham 2009) 145-168, 149.

ruimte is voor nieuwe interpretaties van de *Historia* en haar auteur.¹⁰ Vooral de politieke beweegredenen van Bede voor het schrijven van de *Historia* blijven onderbelicht. Goffart ziet hierin een opdracht voor historici: ‘*The task facing us is to restore Bede to his tale*’.¹¹ Met dit essay heb ik geprobeerd een bescheiden bijdrage aan deze uitdaging te leveren.

¹⁰ Goffart, ‘Bede’s Agenda’, 127-128.

¹¹ *Ibidem* 129.

Hoofdstuk I. De heidense Angelsaksen als een uitverkoren volk

1.1. *Iustus ultiones Dei*: Beda, Gildas, en de Angelsaksische *adventus*

Het idee van het *gens Anglorum* als een door God gesteund volk lijkt moeilijk te verenigen met de oorsprong van de Angelsaksen. Zij waren immers bij aankomst in Brittannië heidens en uitheems. Daarbij vielen deze ‘barbaren’ de christelijke Britten aan. Ironisch genoeg baseert Beda zijn beschrijving van de Angelsaksische invallen grotendeels op de *De excidio Britanniae* van de Britse schrijver Gildas (6^e eeuw), een bron waarin de Angelen en Saksen juist als verachtelijke volken worden gerepresenteerd. Gildas zag de Britten -hoe negatief hij bij wijlen ook over zijn eigen volk schrijft-, en niet de Angelsaksen, als het uitverkoren volk.¹² Door selectief te parafraseren uit de *Excidio* weet Beda deze bron toch dienstbaar te maken aan zijn eigen pro-Angelsaksisch discours. Aangezien Beda’s beschrijving van de Angelsaksische *adventus* één lange parafrase op Gildas’ *De Excidio* is, zal ik mij hier vooral richten de manier waarop Beda deze bron gebruikt.

In zijn op Gildas’ *Excidio* gebaseerde tekst beschrijft Beda hoe het *Anglorum sive Saxonum gens* rond 445 door de Britse koning Vortigernus werd uitgenodigd om voor zijn koninkrijk te vechten. Aanvankelijk kwamen de Angelsaksen in drie schepen in Brittannië aan. Deze groep vocht eerst tegen de ‘vijand in het noorden’ (de Picten of de Ieren), en behaalde een overwinning. Na het thuisfront op het Europese vasteland verteld te hebben over de vruchtbaarheid van Brittannië en de *segnitia Bretonum* kwam er een veel grotere vloot over, met strijders uit de drie stammen der Saxen, Angelen, en Juten. De Angelsaksen sloten hierop een verbond met de Picten, en deze twee volken vielen gezamenlijk de Britten aan. Dit markeert het begin van de Angelsaksische verovering van Brittannië.¹³

Uit een vergelijking tussen de originele tekst van Gildas met de daarop gebaseerde parafrase van Beda kunnen enkele opvallende verschillen worden gedestilleerd. Deze verschillen maken duidelijk hoe Beda de Angelsaksen enerzijds karakteriseert als een uitverkoren volk en het instrument van God, en anderzijds de Britten neerzet als een door God verlaten volk.

Ten eerste neutraliseert Beda de wijze waarop Gildas de Angelsaksen als een moreel verwerpelijk volk typeert. Zo heeft Beda al te negatieve frases over de Angelsaksen simpelweg verwijderd uit zijn parafrase van de *Excidio*. De ‘misdadige Saksen’ werden volgens Gildas niet enkel door de gehele mensheid gehaat, maar ook door God zelf.¹⁴ Deze tekst heeft Beda niet overgenomen in zijn parafrase van de *Excidio*. Terwijl Beda de negatieve morele stigmatisatie van de Angelsaksen door Gildas op deze

¹² N.J. Higham, *An English empire. Bede and the early Anglo-Saxon kings* (Manchester 1995) 17.

¹³ Beda Venerabilis, *Bede’s Ecclesiastical History of the English People* I, 15 vert. B. Colgrave en R.A.B. Mynors (Oxford 1969) 50. Vanaf hier ‘HE’, waarbij ik steeds in Romeins cijfers het boek noem, en in Arabisch cijfers het hoofdstuk. De relevante pagina van de door mij geraadpleegde editie geef ik aan tussen haakjes.

Het verbond tussen de Picten en de Saksen is een toevoeging van Beda, en functioneert ogenschijnlijk als de context voor de hieronder beschreven ‘Alleluja overwinning’: M. Millers, ‘Bede’s Use of Gildas’, *The English Historical Review* 90 (1975) 241-261, 255.

¹⁴ Gildas, *The Ruin of Britain and other works* vert. M. Winterbottom (Londen 1978) 97.

wijze neutraliseert, voegt hij positieve beschrijvingen van de Angelsaksen toe.¹⁵ Zo beschrijft Beda de drie invallende volken als *tribus Germaniae populi fortiori*. Hij maakt hier een voor de Angelen, Saksen, en Juten positief uitvallende vergelijking met andere Germaanse stammen. Wellicht verwijst hij in het bijzonder naar de Franken, een volk dat in de tijd van Beda in militair opzicht als zeer succesvol bekendstond.¹⁶

Ten tweede kenschetst Beda de Angelsaksen nadrukkelijker dan Gildas als het instrument van Gods wil. Gildas beschrijft de verwoesting van Brittannië als een *ignis* gehanteerd door de *orientali sacrilegi*. Met deze ‘goddelozen van het oosten’ verwijst Gildas naar de Angelsaksen. Het door hen gehanteerde ‘vuur’ werd over de Britten uitgeroepen ‘[...] *iuastae praecedentium scelerum causa*’.¹⁷ Deze zin wordt door Beda geparafraseerd als ‘[...] *accensus manibus paganorum ignis iustas de scleribus populi Dei ultiones expetiit*’.¹⁸ De Angelsaksen worden door Beda dus niet omschreven met het negatieve *sacrilegi* (goddelozen) van Gildas, maar met de veel neutralere term *pagani* (heidenen). Belangrijker is nog dat Beda de aanvallen van de Angelsaksen niet enkel, zoals Gildas doet, als een rechtvaardige straf voor de zonden van de Britten beschrijft, maar dat hij deze expliciet een *iustas ultiones Dei* noemt.¹⁹ De daden van de heidense Angelsaksen worden hier door Beda dus meer dan bij Gildas in verband gebracht met de wil van God.

Ten derde wordt Beda’s Vortigernus door Gildas simpelweg aangeduid met de term *superbus tyrannus*, en worden de Angelsaksen in de *Excidio* niet uitgenodigd door deze koning.²⁰ Daarmee karakteriseert Beda de Britse koning niet als een willekeurige ‘tiran’, maar als de representant van het in nood verkerende Britse volk. De reden voor deze wijziging moet gevonden worden in de hoofdstukken (I. 12-14) vóór Beda’s behandeling van de Angelsaksische *adventus*. Hier beschrijft hij, wederom parafaserend uit de *Excidio*, hoe de Romeinen de Britten eeuwenlang hadden beschermd.²¹ Na de plundering van Rome (410), zo stelt Beda, verlieten de Romeinen Brittannië.²² Toen deze Romeinse bescherming wegviel werden de Britten door de naburige Ieren en Picten afgeslacht als ‘lammetjes door wilde beesten’.²³ Om dit alles nog erger te maken vervielen de Britten in een burgeroorlog, waarmee zij hun ‘[...] externe problemen verergerden door onderlinge strijd’.²⁴ Met behulp van deze ‘inleiding’, waarin de Britten worden beschreven als een zwak, elkaar bevechtend, en daarom door God verlaten volk, kan

¹⁵ Higham, *English empire*, 35.

¹⁶ Ibidem 35.

¹⁷ Gildas, *Ruin of Britain*, 97.

¹⁸ HE I, 15 (52).

¹⁹ HE I, 16 (53); contra Nick Higham: ‘Just as Gildas had proposed, the punishment visited upon the Britons in the form of the Saxons was (implicitly in Bede but explicitly in Gildas) administered by God’; Maar enkel Beda noemt de Angelsaksische aanvallen expliciet een straf van God. Waar Higham zijn frase op baseert is mij dan ook onduidelijk: Higham, *English Empire*, 34.

²⁰ Gildas, *Ruin of Britain* 97; J. Wallace-Hadrill, *Bede’s Ecclesiastical History: a Historical Commentary* (Oxford 1988) 20.

²¹ HE I, 12 (44).

²² HE I, 12 (40).

²³ HE I, 12 (44).

²⁴ HE I, 12 (44).

Beda de uitheemse Angelen later in zijn *Historia* construeren als erfgenamen van de vroegere door God gesteunde Romeinse overheersing over Brittannië.²⁵

Beda eindigt zijn behandeling van de eerste Angelsaksische invallen met een Britse overwinning over de Angelsaksen bij *mons Badonicus*.²⁶ Tot hier volgt hij de *Excidio*. Maar terwijl Gildas vervolgens beschrijft hoe Brittannië weer verviel in burgeroorlogen, pauzeert Beda bij de veldslag. In plaats van het verhaal van Gildas verder te volgen wijdt Beda vijf hoofdstukken (I. 17-22) aan de twee bezoeken van St. Germanus aan Brittannië, gebaseerd op de *Vita sancti Germani*.²⁷ Beda beschrijft hoe het Britse volk na de overwinning bij *mons Badonicus* verviel in de ketterij van het Pelagianisme. De Britten zochten daarop in deze geestelijke strijd (*bellum spiritalis*) hulp van de Gallische bisschoppen. Hierop werd St. Germanus met een afvaardiging naar Brittannië gezonden om de ketterij uit te roeien. Dit lukte; de Gallische bisschoppen wonnen een debat met de Pelagiaanse kwaadaardige geesten (*maligni spiritus*), en het Britse volk zwoer de ketterij af.²⁸ Het lijkt er dan even op alsof God toch zijn genade toont. Niet lang na de overwinning van St. Germanus over de Pelagianen werden de Britten aangevallen door de Saksen en Picten. De Britten riepen de hulp in van St. Germanus en zijn bisschoppen, die prompt kwamen om het Britse leger spiritueel te steunen. Er vonden uitvoerige religieuze rites plaats ter verkrijging van Gods steun. Het was de tijd van het heilige seizoen van de *quadregesima*, wat het Britse leger aanspoorde zich massaal te laten dopen. Het Britse leger vertrok daarom ‘nog nat van het doopsel’ naar het slagveld. St. Germanus zelf wierp zich op als de bevelhebber van het leger. Toen hij de Saksen en de Picten zag aankomen, riep hij zijn bisschoppen op om zijn roep eensgezind te herhalen. Aldus riepen Germanus en zijn bisschoppen driemaal ‘Alleluja’, wat gevolgd werd door een ‘Alleluja’ van het gehele leger. Het geluid werd versterkt door de omliggende heuvels. De Saksen en Picten werden getroffen door angst, bang dat het gewelf van de hemel op hen zou neervallen.²⁹ De vijand vluchtte, waarna de Britten de veldslag zonder enig bloedvergieten wonnen. Niet lang na de veldslag verlieten St. Germanus en zijn monniken Brittannië weer. Zij lieten het land in vrede achter.³⁰

Beda lijkt met zijn behandeling van deze veldslag een zeer positief beeld van de Britten te scheppen. De Britten wonnen immers een *caelestis palma*, een aan de hemel te danken overwinning.³¹ Daarbij hadden ze de Galliërs zelf gevraagd om hen te helpen in het verslaan van de Pelagiaanse ketteren. Een nadere beschouwing van deze tekst wijst echter uit dat deze slag juist bijdraagt aan het door Beda geschetste vijandbeeld van de Britten. Ten eerste wordt de ‘Alleluja overwinning’ niet beschreven als een Britse overwinning, maar als een overwinning van het door de Gallische bisschoppen gepropageerde Romeins-orthodoxe christendom. St. Germanus was immers de bevelhebber van het Britse leger, en het

²⁵ Higham, *English empire*, 40.

²⁶ HE I, 16 (54).

²⁷ W. Goffart, *The Narrators of Barbarian History* (Princeton 1988) 302.

²⁸ HE I, 17 (56).

²⁹ HE I, 20 (62).

³⁰ HE I, 20 (64).

³¹ HE I, 20 (64).

was hij die de overwinning tot stand bracht. Dit kortstondige Britse militaire succes was dus in de eerste plaats schatplichtig aan het leiderschap van een buitenlandse heilige behorend tot de Kerk van Rome.³²

Ten tweede maakt de plaats van de tekst in de *Historia* duidelijk dat de ‘Alleluja overwinning’ een integraal onderdeel is van het door Beda in zijn eerste boek geïntroduceerde vijandbeeld van de Britten. Beda beschrijft hoe de Britten niet lang na het vertrek van de Gallische bisschoppen opnieuw vervielen in het Pelagianisme. St. Germanus moet een tweede keer komen om het Pelagianisme uit te roeien, wat wederom lukt.³³ Op dit moment pakt Beda de lijn van Gildas weer op. Slechts één generatie na het vertrek van St. Germanicus verviel het Britse volk voor een derde maal in de door *historicus eorum Gildas* reeds beschreven ongehoorde misdaden. Beda voegt daaraan zelf toe dat de Britten het woord van God nooit aan de Angelsaksen hadden gepredikt.³⁴ Beda probeert de lezer hiermee te doen begrijpen dat de Britten, ondanks de door God tot tweemaal toe getoonde genade, opnieuw vervielen in hun zonden.³⁵

1.2. *Rex fortissimus Aedelfrid: de Saul van het gens Anglorum*

Na deze behandeling van de Britse invallen beschrijft Beda in de daaropvolgende hoofdstukken (I. 23-33) de missie van Augustinus (eerste aartsbisschop van Canterbury, d. 604) naar het *gens Anglorum*. Het lijkt logisch dat Beda vanaf dan in één lijn de triomfantelijke bekering van de Angelsaksen tot het christendom beschrijft. Vreemd genoeg wijdt hij het laatste hoofdstuk (I. 34) van het eerste boek geheel aan de daden van een heidense krijgsheer. Dit is Æthelfrith (592/3-616), de eerste koning van het *regnum Berniciorum*.³⁶ Beda stelt dat Æthelfrith meer land dan enig ander heerser aan het *gens Anglorum* onderwierp. Daarbij werden de inheemse Britten verdreven, uitgemoord, of onderworpen. Beda vergelijkt Æthelfrith, verwijzend naar deze veroveringen, met de Oudtestamentische koning Saul, afkomstig uit de stam van Benjamin.³⁷ Ook typeert Beda Æthelfrith met termen die de uitzonderlijke militaire kunde en krijgslust van de Angelsaksische koning benadrukken: Æthelfrith was een ‘*rex fortissimus et gloriae cupidissimus*’.³⁸

In het bijzonder Beda’s gebruik van de frase *gloriae cupidissimus* heeft Bertram Colgrave ertoe gebracht Beda’s bron voor dit hoofdstuk te zoeken in ‘*some lost heroic poem celebrating the deeds of*

³² Higham, *English empire*, 35.

³³ HE I, 21 (64, 66).

³⁴ HE I, 22 (68).

³⁵ Goffart, *Narrators*, 302. Anders Vicky Gunn, die stelt dat Beda’s gebruik van St. Germanus’ *Vita* het centrale thema van het verhaal verschuift vanaf de door Gildas beschreven Britse zonden naar heilige deugden. Hiermee zou Beda het negatieve door Gildas geschetste beeld van de Angelsaksen nuanceren V.A. Gunn, *Bede’s Historiae: genre, rhetoric and the construction of Anglo-Saxon church history* (Woodbridge 2009) 104. Dit vind ik geen overtuigende beschouwing van de tekst. Beda benadrukt immers dat de Britten opnieuw vervielen in hun zonden. Daarnaast staan niet de Britse deugden, maar die van de Gallische bisschoppen centraal in Beda’s parafraze van de *Vita Sancti Germani*.

³⁶ HE I, 34 (116). Bernicia en Deira worden door Beda elders beschreven als de twee provincies van het koninkrijk Northumbrië: HE III, 1 (212).

³⁷ HE I, 34 (116).

³⁸ HE I, 34 (116).

Æthelfrith'.³⁹ Judith McClure zoekt Beda's inspiratie daarentegen overwegend in de Bijbel: '*Beda would [...] have learned from his scriptural reading the overriding significance of the military strength of kings [...] his understanding of this point is explicit [...] in his comparison of Æthelfrith [...] with Saul*'.⁴⁰ Recenter heeft Nick Higham Beda's behandeling van *Æthelfrith* op eenzelfde wijze geïnterpreteerd. Hij ziet dit als een lofzang op de uitzonderlijke militaire prestaties van een '*Saul-like warrior king*'.⁴¹ Beda contrasteert hier de zowel in krijgskundig als moreel opzicht zwakke Britten met de nog heidense maar veel krijgshaftigere Angelsaksen.⁴²

Met zijn vergelijking tussen Saul en *Æthelfrith* verwijst Beda echter niet enkel naar de krijgskundige kunde van de Angelsaksische koning. Georges Tugène heeft aangetoond dat Beda met deze vergelijking een in zijn tijd wijdverbreide exegetische traditie volgt.⁴³ Hierin werd Genesis 49:27 toegepast op het leven van de apostel St. Paulus. Beda neemt de desbetreffende Bijbelse frase letterlijk over: '*Beniamin lupus rapax; mane comedet praedam et vespere dividet spolia*'.⁴⁴ *Æthelfrith* -en met hem het gehele Angelsaksische volk- vertegenwoordigt Benjamin, die de Britten 'verslindt'. De latere christelijke Angelsaksische koningen 'verdelen de buit' door het Romeins-orthodoxe christendom te verspreiden. Door *Æthelfrith* te karakteriseren als een 'nieuwe Saul' maakt Beda de heidense Angelsaksen tot de deelgenoten van de door hun christelijke opvolgers ingezette triomfale overwinning van het orthodox-Romeinse christendom. Deze '*rôle de missionnaire des Anglais*' werd al vervuld door de eerste christelijke koningen.⁴⁵ Zo vormde het huwelijk tussen *Æthelburh*, dochter van de eerste christelijke koning *Æthelberth* van Kent, en Edwin, de opvolger van *Æthelfrith* als koning van Northumbrië, de *occasio* voor de bekering van het Northumbrische volk.⁴⁶ Edwin haalde op zijn beurt Eorpwold, koning van de Oost-Angelen, over om zich eveneens te bekeren tot het christendom.⁴⁷

In het tweede boek van de *Historia* behandelt Beda opnieuw de krijgswaard van *rex Anglorum fortissimus Aedilfrid*. Beda beschrijft hier een door *Æthelfrith* gevoerde veldtocht tegen de Britse stad *Caerlegion* (het huidige Chester). De heidense koning richtte hierbij een grote slachting aan onder het Britse *gens perfida*.⁴⁸ Hij behaalde de overwinning ondanks het gegeven dat het Britse leger spiritueel ondersteund werd door een grote groep monniken afkomstig uit het klooster van Bangor. Beda beschrijft hoe *Æthelfrith* het bevel gaf deze monniken als eerst aan te vallen, omdat hij de 'vijandelijke gebeden' van de monniken vreesde. Naar verluid doodden *Æthelfriths* troepen twaalfhonderd Britse monniken.⁴⁹

³⁹ HE I, 34 (116, zie voetnoot 1 op deze pagina).

⁴⁰ J. McClure, 'Beda's Old Testament kings', in: *Ideal & Reality in Frankish and Anglo-Saxon Society. Studies presented to J.M. Wallace-Hadrill* (Oxford 1983) 76-98, 87.

⁴¹ Higham, *English Empire*, 78.

⁴² Ibidem 36.

⁴³ G. Tugène, 'L'histoire "ecclésiastique" du peuple anglais. Réflexions sur le particularisme et l'universalisme chez Bède', *Recherches Augustiennes* 17 (1984) 129-172, 163.

⁴⁴ HE I, 34 (116).

⁴⁵ Tugène, 'Réflexions sur le particularisme et l'universalisme', 164.

⁴⁶ HE II, 9 (162).

⁴⁷ HE II, 15 (188).

⁴⁸ HE II, 2 (140).

⁴⁹ HE II, 2 (140).

Hoewel de heidense Æthelfrith hier christelijke monniken aanvalt, keurt Beda deze slachting niet af. Integendeel: Beda beschrijft de dood van de monniken als de rechtvaardige straf van God voor de zondigheid van het Britse volk. Hij doet dit door te verwijzen naar een in hetzelfde hoofdstuk (II. 2) beschreven profetie van Augustinus.⁵⁰ Deze profetie werd gedaan op een bijeenkomst tussen Augustinus en een Britse afvaardiging bestaande uit zeven *episcopi*, die werden gesteund door een groot aantal *virī doctissimi* afkomstig uit het *nobilissimum monasterium* van Bangor. Tijdens deze bijeenkomst probeerde Augustinus de Britten over te halen hun leer in lijn te brengen met de doctrine van de ‘universele’ Roomse kerk.⁵¹ Augustinus eiste dat de Britten de paasdatum niet meer op de Ierse- of Keltische wijze, maar op de Roomse manier zouden berekenen. Daarnaast wilde hij dat de Britten net als hij het woord Gods aan het Angelsaksische volk zouden prediken en dat zij het *ministerium baptizandi* op dezelfde wijze als de *sancta Romana et apostolica ecclesia* zouden uitvoeren.⁵² Toen de Britten bleven weigeren voorspelde Augustinus dat, als zij het woord Gods niet aan het Angelsaksische volk wilden preken, ze door datzelfde volk zouden worden gedood.⁵³ Dat is volgens Beda precies wat er gebeurde toen Æthelfrith de twaalfhonderd monniken bij Chester aflachtte, die, niet toevallig, tot hetzelfde klooster behoorden als de bij de conferentie met Augustinus aanwezige *virī doctissimi*.⁵⁴

Het is gezien de context allereerst opvallend dat het klooster van Bangor wordt beschreven als een *nobilissimum monasterium*. Dit moet wellicht worden opgevat als een versterking van de Britse verdorvenheid: zelfs de voortreffelijkheid van het klooster kon niet voorkomen dat de Britse monniken door God werden gestraft.⁵⁵

Een belangrijk aspect van deze tekst betreft ten slotte de aard van de Britse zondigheid. Zoals wij hebben gezien werden de Britten met de Angelsaksische *adventus* door God gestraft voor twee zonden: het aanhangen van de Pelagiaanse ketterij en het niet prediken van het christendom aan de Angelsaksen. De Britten zijn aan het begin van het tweede boek niet meer Pelagiaans, maar verzetten zich in plaats daarvan tegen de doctrine van de ‘universele’ Romeinse kerk. Daarnaast weigeren ze nog steeds het christendom aan het *gens Anglorum* te prediken. Deze laatste zonde lijkt de belangrijkste reden voor de Goddelijke straf. Augustinus legt namelijk enkel hier expliciet de nadruk op: ‘*si nationi Anglorum noluisse viam vitae praedicare, per horum manus ultionem essent mortis passuri*’.⁵⁶ Deze Britse passiviteit in de zending staat in een duidelijk contrast met de hierboven al besproken *rôle de missionnaire des Anglais*.

⁵⁰ HE II, 2 (140, 142).

⁵¹ HE II, 2 (136).

⁵² HE II, 2 (138).

⁵³ HE II, 2 (140).

⁵⁴ HE II, 2 (140).

⁵⁵ Foley en Higham, ‘Beda on the Britons’, 175.

⁵⁶ HE II, 2 (140).

Hoofdstuk II. Beda's *militēs Christi*: de Northumbrische 'gouden eeuw'

2.1. Gods steun en de bekering van het Northumbrische volk

De titel van de *Historia* impliceert dat Beda probeerde een 'universele' kerkgeschiedenis van het gehele *gens Anglorum* te schrijven. Desondanks blijkt al in het tweede boek dat Beda zich vooral interesseerde voor de geschiedenis van één bepaald volk binnen het *gens Anglorum*; het *gens Nordanhymbrorum*.⁵⁷ Meer dan de helft van de hoofdstukken in de *Historia* zijn gewijd aan de geschiedenis van het Northumbrische volk. Zelfs het tweede boek, dat met Beda's uitvoerige behandeling van de Gregoriaanse missie meer dan de andere hoofdstukken gericht is op Zuid-Brittannië, eindigt met een hoofdstuk gewijd aan Æthelfrith – een Northumbrisch krijgshoofd.⁵⁸

Het *gens Nordanhymbrorum* wordt door Beda reeds als 'door God gesteund' geconstrueerd wanneer Edwin nog heiden is. Zoals hierboven beschreven was de huwelijksverbintenis tussen Edwin en Æthelburh volgens Beda de *occasio* voor de bekering van het *gens Nordanhymbrorum*. Edwin was echter met het voltrekken van de huwelijksverbintenis nog niet bereid zich te bekeren. Eerst beschrijft Beda daarom hoe Edwin door Gods steun in de strijd werd 'aangemoedigd' om het ware geloof aan te nemen.⁵⁹

Niet lang na de aankomst van Æthelburh en de met haar meegezonden bisschop, Paulinus, werd er een moordaanslag op Edwin gepleegd. Cwichelm, de koning van de West-Saksen, zond een moordenaar naar Edwins hof, opdat hij Edwin '[...] zowel van zijn koninkrijk als zijn leven zou kunnen beroven'.⁶⁰ De moordaanslag mislukte, hoewel Edwin wel gewond raakte. Hierop beloofde Edwin dat hij zich, als God hem de overwinning zou schenken over Cwichelm, zou bekeren tot het christendom. Na hersteld te zijn van zijn wond behaalde Edwin, zoals hij had gevraagd, een grote overwinning op de West-Saksen. Hij was echter nog niet bereid zich te bekeren tot het ware geloof. Eerst wilde Edwin dat Paulinus hem in de christelijke geloofsleer zou onderrichten.⁶¹

Edwin kon dus nog enige aanmoediging gebruiken. De laatste aanzet tot Edwins bekering werd gegeven door Paulinus, die een visioen ervoer waaruit duidelijk werd dat Edwin zowel zijn leven al zijn koninkrijk te danken had aan God.⁶² Voordat Edwin de troon van Northumbrië besteeg, zo werd het aan

⁵⁷ Goffart, *Narrators*, 240.

⁵⁸ *Ibidem* 252.

⁵⁹ Edwins bekering vertoont een opvallende gelijkenis met de door Gregorius van Tours beschreven bekering van Clovis. Het is echter onduidelijk of Beda de bekering van Edwin daadwerkelijk naar deze bron heeft gemodelleerd. J. Barrow, 'How Coifi Pierced Christ's Side: A Re-Examination of Bede's *Ecclesiastical History*, II, Chapter 13', *The Journal of Ecclesiastical History* 62 (2011) 693-706, 696; Goffart, *Narrators*, 218, 304.

⁶⁰ HE II, 9 (164).

⁶¹ HE II, 9 (164, 166).

⁶² HE II, 12 (174, 176).

Paulinus geopenbaard, bevond Edwin zich op het hof van Rædwald (d. 616?).⁶³ Hij leefde daar in ballingschap, op de vlucht voor Æthelfrith, koning van Northumbrië. Laatstgenoemde kwam erachter waar Edwin verbleef, waarop hij Rædwald overhaalde om Edwin uit te leveren.⁶⁴ Edwin werd hiervoor door een vriend gewaarschuwd, en accepteerde uit moedeloosheid zijn lot. Op dat moment kwam er een *spiritus* tot hem. Deze *spiritus* vroeg Edwin hoe hij de persoon zou belonen die zijn vijanden zou doden en hem daarna tot de machtigste heerser van het *gens Anglorum* zou maken. Edwin antwoordde daarop dat hij die persoon in alles zou dienen. De *spiritus* legde prompt zijn hand op Edwins voorhoofd. Hij maande Edwin daarbij aan om, als dit *signum* in de toekomst nogmaals tot hem zou komen, zonder aarzelen zijn belofte in te lossen.⁶⁵ De volgende dag leverde Rædwald Edwin niet zoals hem was gewaarschuwd uit aan Æthelfrith. Rædwald beloofde juist dat hij Edwin zou helpen in het veroveren van de Northumbrische troon. Aldus geschiedde. Rædwald voerde een grote veldslag tegen Æthelfrith ten behoeve van Edwin, waarbij Æthelfrith de dood vond. Kort daarna werd de troon van Northumbrië aan Edwin geschonken. Nadat Paulinus hem aan dit gesprek met de *spiritus* had herinnerd, was Edwin eindelijk bereid zich te bekeren.⁶⁶

Met Edwins bekering wordt duidelijk dat de heidense Angelsaksen een nieuwe rol hebben gekregen. Voorheen was Æthelfrith nog de *rex fortissimus* die als instrument van God de verdorven Britten afslachtte en zo de weg vrijmaakte voor zijn christelijke opvolgers. Æthelfrith was vergelijkbaar met Saul, de eerste koning der Israëlieten en een evenzo machtig krijgskeur. Met de bekering van Edwin vertegenwoordigt Æthelfrith opnieuw Saul, maar deze keer op een negatieve manier. Hier is Æthelfrith als de koppige Saul, die Gods gebod negeert en daarvoor door Hem verworpen wordt. Zoals de Oudtestamentische God Saul verwierp voor de vromere David, zo verwerpt Beda's God de heidense Æthelfrith voor de christelijke Edwin.⁶⁷ Op dit moment verplaatst Gods gunst zich van de heidense- naar de christelijke Angelsaksen.

Het is ten slotte opvallend dat Edwin zo lang blijft twijfelen over zijn bekering tot het christendom. Het lijkt haast alsof Beda Edwin probeert te typeren als een zondige 'hoogmoedige koning', die maar blijft vasthouden aan zijn heidens ongeloof.⁶⁸ Een nauwkeuriger lezing van de tekst wijst echter uit dat dit niet het geval is. Ten eerste wordt Edwin in de *Historia* geen enkele keer expliciet van *superbia* beticht.⁶⁹ Ten tweede zijn de woorden die Beda voor de 'twijfelachtige Edwin' gebruikt juist uitgesproken positief. Edwin was een *vir natura sagacissimus* die in diepe gedachten verzonken (*in intimis cordis*) delibereerde (*secum conloquens*).⁷⁰ Dit komt op mij eerder over als een soort 'heidense vroomheid' dan

⁶³ HE II, 12 (176).

⁶⁴ HE II, 12-13 (176, 178, 180, 182, 184).

⁶⁵ HE II, 12 (178, 180).

⁶⁶ HE II, 12 (180).

⁶⁷ McClure, 'Bede's Old Testament Kings', 90-91.

⁶⁸ Zoals beargumenteed door Clare Stancliffe, hier geparafraseerd: Gunn, *Bede's Historiae*, 161-162.

⁶⁹ Ibidem 161.

⁷⁰ HE II, 9 (166); Beda is hier wellicht beïnvloed door de *Regula Pastoralis* van Gregorius de Grote, waarin 'bedachtzaamheid' als een belangrijke deugd voor een seculier heerser wordt omschreven: Gunn, *Bede's Historiae*, 162.

als ‘hoogmoed’. Hoewel Edwin nog niet christelijk was, nam hij het ware geloof al uiterst serieus. Daarbij wordt deze ‘heidense vroomheid’ expliciet beloond door God. Het is daarom waarschijnlijker dat Beda de twijfel van Edwin juist afschildert als een deugd. Beda probeert duidelijk te maken dat Edwin een man was die zowel in de uiterlijke als de innerlijke wereld leefde.⁷¹ Hij was succesvol op het slagveld, alleen kon zich evengoed verliezen in het leven van de geest.

2.2. De Northumbriërs tegenover de Britten

Edwin bleef ook na zijn bekering een inherent deugdelijk koning. Zo beschrijft Beda hoe Edwins heerschappij zo vredig was, dat, ‘zoals het spreekwoord luidt’, een moeder met haar pasgeboren kind het eiland van zee tot zee kon overbruggen zonder lastiggevallen te worden.⁷² Edwin gaf zo veel om het welzijn van het volk, dat hij palen met bronzen drinkbekers bij de aan wegen gelegen waterbronnen liet plaatsen. Het volk durfde noch wilde deze drinkbekers stelen, omdat ze de koning zowel vreesden als liefhadden.⁷³ De christelijke Angelen worden hier, met Edwin als een deugdelijk en vrede-brengend koning, voor het eerst neergezet als de erfgenamen van de hierboven genoemde door God gesteunde Romeinse overheersing over Brittannië.

Nadat Edwin zeventien jaar lang *gloriosissime* over zowel het *gens Anglorum* als het *gens Brettonum* had geregeerd, kwam Cædwalla, *rex Brettonum*, tegen hem in opstand.⁷⁴ De eerste veldslag tussen de Britse rebellen en het leger van Edwin verliep rampzalig. Edwin werd samen met het grootste deel van zijn leger in 633 bij Heathfeld gedood.⁷⁵ Toen Cædwalla Northumbrië net voor een jaar had bezet, kwam Edwins opvolger, Oswald, met een klein maar door het geloof gesterkt leger (*fide Christi munitus*). Hij versloeg het veel grotere Britse leger in de slag bij Hefenfeld.⁷⁶ Op de vooravond van de veldslag liet Oswald een houten kruis maken, dat hij eigenhandig, en aangespoord door zijn geloof (*fide fervens*), in de grond plaatste. Oswald riep zijn leger op om te knielen en te bidden tot de Heer, opdat Hij het leger vanuit zijn genade zou verdedigen tegen de hoogmoedige (*superbus*) en woeste (*ferox*) vijand, ‘[...] want God weet dat wij vechten voor het behoud van ons gehele volk’.⁷⁷ Daarop vielen Oswalds troepen aan, en behaalden de overwinning die zij hadden verdiend door hun geloof (*meritum suae fidei*).⁷⁸

Zowel Edwin als Oswald hadden dus een groot deel van hun krijgskundig succes aan Gods steun te danken. Edwin wordt daarbij expliciet een *miles Christi* genoemd.⁷⁹ Deze combinatie van ‘krijgskundigheid’ met ‘vroomheid’ lijkt Beda te hebben gebaseerd op de Oudtestamentische koningen, die op

⁷¹ Ibidem 161-162.

⁷² HE II, 16 (192).

⁷³ HE II, 16 (192).

⁷⁴ HE II, 20 (202).

⁷⁵ HE II, 20 (202).

⁷⁶ HE III, 1 (212, 214).

⁷⁷ HE III, 2 (214).

⁷⁸ HE III, 2 (214).

⁷⁹ HE II, 20 (204).

eenzelfde manier werden geacht zowel hun vijanden te verslaan als God te dienen.⁸⁰ Georges Tugène heeft in dit kader opgemerkt dat Edwin en Oswald als christelijke krijgsheren met hun krijgsdaden een even grote mate aan Gods goedkeuring konden verdienen als de door Beda zo positief beschreven ‘kloosterkoningen’ met hun radicale renunciaties van macht en bezit. Zoals de kloosterkoningen voor Christus vochten door het wereldlijke af te zweren, zo streden Oswald en Edwin voor Christus door hun *gens* op een deugdelijke en succesvolle manier naar de overwinning te leiden. Daarvoor werden zij beloond door God.⁸¹ Beda contrasteert Edwin en Oswald als deze vrome en door God gesteunde ‘soldaten van Christus’ op vier manieren met de verdorven en goddeloze Britten.

Ten eerste staat de effectiviteit van de uitgevoerde oorlogsrituelen in de slag bij *Hefenfeld* in contrast met de hierboven beschreven slag bij Chester. De gebeden van de Britse monniken hadden geen enkel effect tegen de heidense troepen van Æthelfrith. De Britten hadden Gods steun immers verloren doordat zij weigerden de Angelen te verlichten met het ware geloof. Daartegenover staan de succesvolle oorlogsrituelen van de Northumbriërs, die met Gods steun een veel groter Brits leger overwinnen.⁸²

Ten tweede staat de scene waarin Oswald het Heilig Kruis vastgrijpt in een wat complex, maar daarom niet minder belangrijk, narratief contrast met de geweldsdaden van Cædwalla.⁸³ Beda benadrukt dat Oswald het Kruis met ‘beide handen’ omvatte (*‘utraque manu erectam tenuerit’*). In het hoofdstuk daarvoor beschrijft Beda hoe Cædwalla de rechtvaardige straf van God over de tot het heidendom teruggevallen zonen van Æthelfrith uitvoerde, doch met *‘impia manu’*.⁸⁴ Dit is in de door mij geraadpleegde uitgave vertaald als *‘with unrighteous violence’*.⁸⁵ *Manus* kan inderdaad vertaald worden met ‘gewelddadigheid’, maar de gebruikelijke betekenis is vooralsnog ‘hand’.⁸⁶ Marianne Chenard betoogt dat Beda deze laatste betekenis in gedachten zal hebben gehad. Dit is immers ook verondersteld in de negende-eeuwse Oud-Engelse versie van de *Historia*, waarin *‘impia manu’* vertaald wordt als *‘mid ar-leasre hond’* (‘met gewetenloze hand’).⁸⁷ Als men deze betekenis gebruikt, zo stelt Chenard, wordt duidelijk dat Beda een verband legt tussen handen en hun capaciteit tot het dienen van zowel het goede als

⁸⁰ Zoals beschreven in de Bijbelboeken van Samuël en Koningen: McClure, ‘Bede’s Old Testament kings’, 88. Het wereldlijk koningschap en het soldaat-zijn van Christus zijn niet enkel voor moderne ogen, maar ook voor Beda moeilijk te verenigen: J. Davidse, *Beda Venerabilis’ interpretatie van de historische werkelijkheid. Proefschrift aan de Vrije Universiteit te Amsterdam* (Amsterdam 1976) 111-112.

⁸¹ *‘Les uns combattent pour le Christ en abandonnant les affaires du siècle, les autres en les assument avec efficacité et succès. Les premiers renoncent à leurs biens et à leur pouvoir, suivant le précepte de l’Evangile; les seconds voient leur piété récompensée par un accroissement considérable de leurs domaines et de leur puissance’*: G. Tugène, ‘Rois, moines, et roi pasteurs dans l’Histoire ecclésiastique de Bède’, *Romanobarbarica* 8 (1984) 111-147, 115-117; Beda schreef, ondanks het belang dat hij duidelijk hechtte aan de krijgskunst van Angelsaksische heersers, ook zeer positief over ‘kloosterkoningen als Sigebert (c. 630): C. Stancliffe, ‘Kings who opted out’, in: *Ideal & Reality in Frankish and Anglo-Saxon Society. Studies presented to J.M. Wallace-Hadrill* (Oxford 1983) 154-176.

⁸² Bachrach, *Religion and War*, 20-21.

⁸³ M.M. Chenard, ‘King Oswald’s holy hands: metonymy and the making of a saint in Bede’s “Ecclesiastical history”’, *Exemplaria* 17 (2005) 33-56, 36.

⁸⁴ HE III, 1 (212).

⁸⁵ HE III, 1 (Vert. 213).

⁸⁶ Chenard, ‘Oswald’s holy hands’, 37

⁸⁷ *The Old English Version of Bede’s Ecclesiastical History of the English people*, ed. Thomas Miller (Oxford 1890) 152. Zoals geciteerd in: Chenard, ‘Oswald’s holy hands’, 37.

het kwade. Beda schetst hiermee een contrast tussen de ‘vrome’ handen van Oswald, die het Heilig Kruis vastgrijpen, en de ‘goddeloze’ handen van Cædwalla, die op gewetenloze wijze moorden.⁸⁸

Ten derde staat de Britse wreedheid in contrast met het deugdelijk bestuur van de Northumbrische koningen. Beda beschrijft hoe Cædwalla na de dood van Edwin een grote slachting onder het Northumbrische volk aanrichtte. Met beestachtige wreedheid (*atrocitas ferina*) en martelingen (*tortura*) moordde Cædwalla iedereen uit. Daarbij spaarde hij vrouwen noch kinderen.⁸⁹ Kortom, Cædwalla was slechts ‘in naam en bij professie’ een Christen. In zijn hart was hij een barbaar.⁹⁰ Cædwalla is hier in alles de antithese van Edwin: de christelijke Cædwalla was slechts Christen in naam, de heidense Edwin was slechts in naam heiden; Cædwalla de *barbarus* staat tegenover Edwin de *vir sagacissimus*; moeders met pasgeboren kinderen konden veilig reizen onder Edwins *regnum excellens*, maar werden Cædwalla’s wreedheid niet bespaard.⁹¹ De Britten van Cædwalla zijn opstandelingen in de slechtste zin van het woord, die het door God gesteunde koningschap van de Angelen op brute wijze verstoren.⁹²

Ten vierde staan de Britten als ‘vervolgers van de kerk’ tegenover de Northumbriërs als ‘verdedigers van de kerk’. Beda benadrukt dat de Britten het niet enkel gemunt hadden op het volk der Northumbriërs, maar ook op hun Romeins-orthodoxe geloof (*ecclesia*).⁹³ Beda extrapoleert dit beeld naar de Britten van zijn eigen tijd: ‘Immers is het tot op deze dag de gewoonte van de Britten om het geloof van de Angelen te verachten en om niet meer met hen samen te werken dan met de heidenen’.⁹⁴ William Foley en Nicholas Higham hebben aangetoond dat Beda deze Britse ‘vervolgers van de kerk’ modelleert naar de ‘verraderlijke Joden’ uit de drie synoptische evangeliën.⁹⁵ Wanneer Beda in zijn exegetische geschriften schrijft over de ‘vervolgers van de Primitieve Kerk’ gebruikt hij dezelfde woordkeuze en zinsopbouw als wanneer hij in zijn *Historia* schrijft over de Britse ‘strijd’ tegen de *ecclesia* van het *gens Anglorum*. Beda trekt hiermee een parallel tussen de ‘historische antithese’ van het *gens Anglorum* contra het *gens Brettonum* enerzijds, en de ‘Bijbelse antithese’ van Jezus’ discipelen contra de Schriftgeleerden anderzijds. Zoals de Schriftgeleerden en Farizeeën vanuit hun haat tegen de Primitieve Kerk stredden, zo vochten de Britten vanuit hun haat tegen de Angelsaksische kerk.⁹⁶

Cædwalla is de laatste Britse koning die door Beda wordt beschreven.⁹⁷ Hoewel Beda hierna nog enige malen ingaat op de Britse zondigheid, - in het bijzonder in het vasthouden aan de paasdatum

⁸⁸ Ibidem 37.

⁸⁹ HE II, 20 (202, 204).

⁹⁰ HE II, 20 (202).

⁹¹ HE II, 16 (192).

⁹² Higham, *English Empire*, 135.

⁹³ HE II, 20 (204).

⁹⁴ HE II, 20 (204).

⁹⁵ Foley en Higham, ‘Bede on the Britons’, 165-166. Ook beargumenteerd door Alan Thacker, maar minder uitvoerig onderbouwd: A. Thacker, ‘Bede And The Ordering Of Understanding’, in: *Innovation and tradition in the writings of The Venerable Bede* (Morgantown 2006) 37-64, 56-57.

⁹⁶ Foley en Higham, ‘Bede on the Britons’, 165-166.

⁹⁷ Geen enkele Britse koning wordt in het vijfde boek bij naam genoemd, en Beda’s beschrijving van Cerdic in het vierde boek is retrospectief: Ibidem 172 (Zie voetnoot).

en de Ierse tonsuur - worden de door hem behandelde conflicten in de rest van de *Historia* niet meer uitgevochten tussen Northumbriërs en Britten. In plaats daarvan verschuift de focus in het derde en vierde boek naar conflicten tussen Northumbriërs en Merciers.

Hoofdstuk III. Ieren en Merciers: tussen vriend en vijand

3.1. Het *gens Merciorum* tegenover het *gens Nordanhymbrorum*

Het eerste door Beda opgetekende conflict tussen het *gens Nordanhymbrorum* en het *gens Merciorum* wordt uitgevochten tussen Edwin en Penda. Dit wordt echter pas duidelijk wanneer Beda het koningschap van Oswald behandelt. Beda beschrijft hoe Oswald in een grote veldslag bij Maserfelth door dezelfde *paganus rex Merciorum* als zijn voorganger - Edwin-, werd gedood.⁹⁸ Dit is opvallend. Wanneer Beda eerder Cædwalla's opstand beschrijft impliceert Beda namelijk dat Edwin werd gedood door de Britten; Penda wordt niet genoemd. De heidense Penda verleende steun aan de Britten, maar de primaire vijand was Cædwalla. Dat Penda slechts als een 'secundaire' vijand wordt geconstrueerd is nog duidelijker wanneer Beda beschrijft door wie de afslachting (*strages*) van de Northumbriërs werd uitgevoerd. Dit werd gedaan door een heiden (*paganus*) en een barbaar (*barbarus*), maar de barbaar was nog wreder (*saevior*) dan de heiden. Beda lijkt daarnaast te impliceren dat de door Penda aangerichte verwoestingen nog enigszins te vergeven zijn, aangezien hij in tegenstelling tot Cædwalla nog heiden was.⁹⁹ Wanneer Beda vervolgens de afslachting van het Northumbrische volk en kerk beschrijft, ligt de nadruk zoals wij al hebben gezien geheel op de door Cædwalla begane misdaden. Beda introduceert hiermee aan het begin van het derde boek (III. 1-2) dus een 'genuanceerd' vijandbeeld van de heidense Merciers, dat overschaduwd wordt door het zeer vileine en expliciete vijandbeeld van Cædwalla's Britten.

Beda karakteriseert de Merciers een stuk negatiever wanneer hij een conflict tussen dezelfde Penda en Oswiu, opvolger van Oswald, behandelt (III. 24). Beda beschrijft hoe Oswiu leed onder de onvergeeflijke aanvallen (*intolerabiles inruptiones*) van deze Mercische koning. Oswiu bood Penda een grote hoeveelheid schatten en giften in ruil voor vrede, maar de heidense koning wilde dit niet accepteren, omdat deze *rex perfidus* vastbesloten was het gehele volk te vernietigen en uit te roeien. Daarop zocht Oswiu zijn toevlucht tot de hulp van het heilige ware geloof (*auxilium divinae pietatis*). Hij zwoer dat hij, als God hem de overwinning zou schenken, zijn dochter als een heilige maagd aan de Heer zou geven en twaalf landgoederen zou schenken voor de bouw van kloosters. Hierna ging hij met zijn kleine leger een veldslag aan met de Merciers. De heidenen hadden een leger dat 'dertig keer' zo groot was als dat van Oswiu. Toch wonnen de Northumbriërs, omdat ze vertrouwden in Christus als hun leider. De meeste Merciers werden daarbij niet gedood tijdens de strijd zelf, maar verdronken op de vlucht in een nabijgelegen rivier.¹⁰⁰

De Northumbriërs worden duidelijk als 'meer door God gesteund' dan de Merciers gekarakteriseerd. Toch construeert Beda hier geen consequent vijandbeeld. Beda beschrijft namelijk aan het einde van hetzelfde hoofdstuk hoe de Merciers drie jaar na de nederlaag van Penda tegen de door Oswiu tot

⁹⁸ HE III, 9 (242).

⁹⁹ Penda was '[...] *cum omni Merciorum gente idolis deditus et Christiani erat nominis ignarus*': HE II, 20 (202).

¹⁰⁰ HE III, 24 (290).

stand gebrachte Northumbrische overheersing rebelleerden. Ze installeerden de zoon van Penda, Wulfhere (d. 675), als hun koning. Het moment dat de Merciers zich hadden bevrijd van de Northumbrische overheersing bekeerden ze zich tot het christendom en volgens Beda dienden zij vanaf dat moment vreugdevol hun echte koning, Christus (*Christus verus rex*).¹⁰¹

Beda kenschetst de Northumbriërs en de Merciers hier, ondanks hun onderlinge conflicten, als verenigd in één christelijke gemeenschap. De slag bij Winwæd laat zien dat ‘[...] de gemeenschappelijke dienst aan de ware, de eigenlijke koning, Christus, een relatie tussen de vorst en zijn medegelovige volksgenoten schept, die de door de politieke verhoudingen gecreëerde distantie op het tweede plan zet’.¹⁰² De vijand van deze gemeenschap is duidelijk het Britse volk: Cædwalla vocht, zoals wij hebben gezien, met zijn opstand tegen de Northumbrische koningen niet enkel tegen de *ecclesia* van het *gens Nordanhymbrorum*, maar tegen de *ecclesia* van het gehele *gens Anglorum*.

Hoewel de Merciers met de troonsbestijging van Wulfhere door dezelfde *Christus verus rex* als de Northumbriërs werden geregeerd, bleef er een zekere mate aan vijandigheid tussen de twee volken bestaan. Zo beschrijft Beda een veldslag gevoerd bij de rivier de Trent (ca. 679), uitgevochten tussen Ecgrith van Northumbrië (r. 664-685) en Æthelred van Mercie (r. 675-704). Bij deze veldslag vond Ælfwine, de broer van Ecgrith, de dood. Dit was een treurige gebeurtenis, aangezien Ælfwine zowel in Northumbrië als in Mercie een geliefd persoon was. Hoewel er goede reden was om door te vechten, bracht aartsbisschop Theodorus al snel vrede tot stand tussen de Merciers en Northumbriërs, voordat er meer slachtoffers vielen. Hierna bleef de vrede tussen de twee koninkrijken voor een lange tijd bewaard.¹⁰³

Beda lijkt de veldslag bij Trent vooral aan te halen om de Northumbriërs en Merciers als onderdeel van hetzelfde christelijke *gens Anglorum* af te schilderen. De aartsbisschop herstelt de relatie tussen de Northumbriërs en hun Mercische ‘medegelovige volksgenoten’ als representant van de Angelsaksische *ecclesia*.¹⁰⁴ Door te stellen dat Ælfwine geliefd was in beide koninkrijken versterkt Beda het beeld dat Northumbrië en Mercie in essentie tot hetzelfde christelijke *gens Anglorum* behoorden. Daarbij wordt de veldslag zelf niet beschreven – zelfs de winnaar van het gewapend treffen wordt niet onthuld. De focus ligt hier dus overwegend op de door Paulinus bewerkstelligde vrede, en de terugkeer naar de door Ælfwine gerepresenteerde vriendschappelijke betrekkingen tussen de twee volken.

Desondanks typeert Beda de Northumbriërs *in summa* wel degelijk als ‘meer door God gesteund’ dan de Merciers.¹⁰⁵ Ten eerste voert Beda direct na zijn hoofdstuk over de veldslag een pro-

¹⁰¹ HE III, 24 (294).

¹⁰² Davidse, *Historische werkelijkheid*, 95-96.

¹⁰³ HE IV, 21 (400).

¹⁰⁴ G. Tugène, *L’image de la nation anglaise dans L’Histoire ecclésiastique de Bède le Vénérable* (Straatsburg 2001) 90.

¹⁰⁵ Contra Alex Woolf, die van mening is dat Beda de Merciers juist op een zeer positieve wijze representeert, want ‘*Peada, Wulfhere and Æthelred are all treated generously and fairly [...]*’. Peada en Wulfhere worden inderdaad positief door Beda beschreven. Æthelred wordt daarentegen geconstrueerd als een verwoester van kloosters en kerken, aan het hoofd van een boosaardig en goddeloos leger. Dat is geenszins een ‘genereuze’ beschrijving van deze Mercische koning. Dit wordt des te duidelijker wanneer men Beda’s beschrijving van de door Æthelfrith

Northumbrisch wonderverhaal aan.¹⁰⁶ Dit verhaal gaat over Imma, een Northumbrische *miles* die na de veldslag gevangen werd genomen door een Mercische *comes* van koning Æthelred. Beda beschrijft hoe de ketens waarmee Imma werd vastgehouden telkens loslieten. Nadat Imma hersteld was van zijn verwondingen werd hij verkocht aan een Friese koopman in Londen. Ook als slaaf vielen zijn ketenen steeds af, meestal rond negen uur in de ochtend – de tijd waarop normaliter de mis werd opgedragen. De Friese handelaar liet Imma uiteindelijk gaan, maar niet voordat Imma had beloofd dat hij ofwel losgeld voor zijn vrijlating zou terugsturen, ofwel uit vrije wil zou terugkomen als dit niet zou lukken. Imma wist geld te lenen van een familielid en keerde terug naar huis, waar bleek dat zijn broer, die een priester was, elke ochtend de mis voor hem had opgedragen.¹⁰⁷

Ten tweede wordt Æthelred eerder in het vierde boek op een veel negatievere wijze beschreven.¹⁰⁸ In het jaar 676, zo stelt Beda, richtte Æthelred, *rex Merciorum*, aan het hoofd van een boosaardig leger (*malignus exercitus*) een grote verwoesting aan in het koninkrijk Kent. Hij plunderde de Kentse kerken en kloosters zonder enige achting voor het geloof of voor God.¹⁰⁹ Deze Mercische misdaden zijn nog niet zo wreed en goddeloos als die van Cædwalla's Britten, maar komen hier wel bij in de buurt. Dit staat in schril contrast met de daden van de Northumbrische koningen. Zoals wij hebben gezien beschrijft Beda zelfs de slachtpartijen van de heidense Æthelfrith zeer goedkeurend. Ook een door Beda minder positief gekarakteriseerde Northumbrisch koning als Ecgrith wordt nergens beticht van het verwoesten van Angelsaksische kerken en kloosters aan het hoofd van een *malignus exercitus*.

Ten derde hebben de Northumbriërs een veel belangrijkere en positievere rol in Gods plan dan de Mercieërs. De heidense Æthelfrith was als de 'nieuwe Saul' het instrument van God toen hij de Britse monniken aflachtte. Edwin werd als 'nieuwe David' al door God gesteund toen hij nog heiden was. Daartegenover staat de heidense Mercieër Penda, die eerst de verderfelijke Britten bijstaat, en vervolgens wordt gedood in een veldslag tegen een door God gesteunde Northumbrische koning. Ook wint geen van Penda's christelijke opvolgers een 'door God gesteunde' overwinning, in tegenstelling tot de nog heidense Edwin tegen de West-Saksen, en na hem *rex Christianissimus* Oswald tegen de Britten bij *Hefenfeld*.

3.2. Het Ierse *gens innoxia* tegenover het *gens Nordanhymbrorum*

In de voorgaande paragraaf is duidelijk geworden dat Beda de Northumbriërs als 'meer door God gesteund' dan de Mercieërs construeert. Desondanks blijft Beda's eigen volk de straf van God niet bespaard. Tegen het einde van het vierde boek (IV. 26) beschrijft Beda hoe Ecgrith een leger naar Ierland stuurde,

aangerichte moordpartijen onder de Britten vergelijkt met zijn tekst over de wandaden van Æthelred. De Northumbrische en heidense Æthelfrith staat als het instrument van God tegenover de Mercische en christelijke Æthelred, die met zijn verwoestingen vreselijke misdaden tegen God begaat: A. Woolf, 'Community, Identity, and Kingship in Early England', in: *Social Identity in Early Medieval Britain* (Leicester 2000) 91-110, 98.

¹⁰⁶ Higham, *English Empire*, 12.

¹⁰⁷ HE IV, 22 (400, 402, 404).

¹⁰⁸ Higham, *English Empire*, 11.

¹⁰⁹ HE IV, 12 (368).

onder zijn *dux* Berht. Aldaar aangekomen vernietigde deze Northumbrische krijgshoofd het Ierse *gens innoxia* op een verwerpelijke wijze. De Ieren waren het *gens Anglorum* altijd vriendelijk gezind geweest, maar hun kerken en kloosters werden nu door de vijandelijke Northumbrische troepen geplunderd en verwoest. De Ieren smeekten daarop om de hulp van God, waardoor Zijn wraak werd opgeroepen.¹¹⁰ Het volgende jaar leidde koning Ecgrith persoonlijk een leger in een veldtocht tegen de Picten, waarbij hij in een hinderlaag liep en samen met het grootste deel van zijn leger werd afgeslacht. Aldus werd de rechtvaardige straf van God over de zondige Northumbriërs afgeroepen. De nederlaag van Ecgrith luidde volgens Beda het begin in van het verval van het Northumbrische koninkrijk.¹¹¹ Deze Goddelijke kastijding had een duidelijke reden; Beda beschrijft de Ieren, meer nog dan de Northumbriërs, als een inherent deugdelijk en ‘goddelijk’ volk.

Beda karakteriseert de Ieren in de hoofdstukken vóór de misdadige veldtocht van Ecgrith duidelijk als een ‘volk van God’, die Zijn steun zelfs tegen de door Beda zo positief beschreven Northumbriërs verdiend hebben. Ten eerste dicht Beda de Ieren een zeer belangrijke rol in het verspreiden van het christendom onder de Northumbriërs toe. Nadat Oswald de Britse koning Cædwalla had verslagen, wilde hij zijn hele volk verlichten met het ware geloof, aangezien de christelijke God hem zo had geholpen in het verslaan van de ‘barbaren’. Hij zocht de missionarissen die zijn volk zouden moeten onderrichten in het nieuwe geloof niet bij de Rooms-orthodoxe missie te Canterbury, maar in het noorden, bij de Ierse monniken van Iona.¹¹² De Ieren kwamen Oswald graag tegemoet, en zonden hem bisschop Aidan (d. 651); een man vervuld van vroomheid en gematigdheid. De koning schonk Aidan het eiland van Lindisfarne als de plek voor zijn bisschopszetel. In het kielzog van Aidan kwamen grote aantallen Ierse monniken naar de koninkrijken van de Angelen, waar zij het ware geloof nog lang met *magna devotio* aan het *gens Anglorum* predikten.¹¹³

Oswald vervult hier de *rôle de missionnaire des Anglais*; hij nodigt christelijke predikers uit, waarmee hij zijn volk verlicht met het ware geloof. De Ieren blijken een evenzo belangrijke rol in de bekering van de Northumbriërs te spelen. Dit Ierse enthousiasme voor de zending contrasteert duidelijk met de *segnitia* van de Britten, die al vanaf de Angelsaksische *adventus* in de zesde eeuw koppig weigeren het Ware geloof te verspreiden aan hun heidense burenen.¹¹⁴

De Ieren vervulden dus een zeer positieve rol in de bekering van het *gens Anglorum*. Toch onttrokken zij zich net als de Britten aan het gezag van de ‘universele’ Roomse kerk. Aidan had een grote devotie voor God ‘[...] hoewel niet geheel in lijn met de huidige leer’.¹¹⁵ Hij hield namelijk samen met zijn monniken nog vast aan onorthodoxe gebruiken, in het bijzonder aan de ‘Keltische’ datering van

¹¹⁰ HE IV, 26 (426).

¹¹¹ HE IV, 26 (428).

¹¹² A. Thacker, ‘Bede and the Irish’, in: L. Houwen en A. MacDonald eds. *Beda Venerabilis. Historian, monk, and Northumbrian* (Groningen 1996) 31-60, 37.

¹¹³ HE III, 3 (218, 220).

¹¹⁴ Thacker, ‘Bede and the Irish’, 34; G. Tugène, *L'idée de nation chez Bède le Vénérable* (Parijs 2001) 25.

¹¹⁵ HE III, 3 (218).

Pasen. Dit brengt mij op de tweede manier waarop Beda de Ieren als een deugdelijk en vroom volk kenschetst: de wijze waarop hij de Ierse vasthoudendheid aan het ‘Keltische christendom’ nuanceert.

Dit wordt bovenal duidelijk wanneer Beda de kloostergemeenschap van Iona beschrijft. Beda stelt eerst lovend dat de monniken van Iona zich onderscheidden door hun grote mate aan onthouding, hun liefde voor God en hun gehoorzaamheid aan de Regel. Hierna lijkt Beda zich te excuseren voor de onorthodoxe wijze waarop de monniken de paasdatum vaststelden: ‘Het is waar dat ze [de monniken van Iona] twijfelachtige rekenmethodes gebruikten voor het bepalen van de datum van de belangrijkste feestdag, omdat ze zo ver weg, aan het einde van de aarde leefden, zodat er niemand bereid was om hen de decreten van de synoden over de viering van Pasen te brengen’.¹¹⁶

Door het onorthodoxe ‘Keltische’ christendom van de Ieren op deze wijze te verklaren met het simpele gegeven dat Iona zeer afgelegen was, plaatst Beda de religieuze dwaling buiten het Ierse *gens*. De Ierse vasthoudendheid aan onorthodoxe gebruiken kwam enkel voort uit ongelukkige geografische omstandigheden. Dit staat tegenover de Britse onwil om zich te voegen naar de universele Roomse kerk, dat juist wel een karaktertrek is die inherent is aan de aard van het *gens Brettonum*.¹¹⁷ De Britse vasthoudendheid aan hun onorthodoxe gebruiken is tijdloos, etnisch, en doelbewust. Zo stelt Beda in het laatste hoofdstuk van de *Historia* dat de Britten bij schrijven nog steeds *tota catholica ecclesia* ‘bestrijden’ met hun incorrecte paasviering en verachtelijke gebruiken.¹¹⁸

Een ander mooi voorbeeld van de wijze waarop Beda de onorthodoxe gebruiken van de Ieren nuanceert wordt gevonden in het hoofdstuk gewijd aan de Synode van Whitby (664). Beda compenseert hier de onorthodoxe ideeën van Aidan door hem een overvloed aan deugden toe te schrijven.¹¹⁹ Aan het hof van Oswiu werd op een begeven moment twee keer per jaar Pasen gevierd, omdat Oswiu vasthield aan de ‘Keltische’ Paasdatum, terwijl zijn vrouw, de Kentse Eanflæd, het feest op de door de Roomse kerk vastgestelde datum vierde. Deze wat ongemakkelijke situatie werd volgens Beda geduldig getoleerd terwijl Aidan nog leefde, omdat de bisschop zich ondanks zijn dwalingen ‘zoals een heilige’ met overgave toelagde op de werken van het geloof, de liefde en de vroomheid. Hiervoor werd hij ‘verdiend’ door allen geliefd, ook door hen die de Roomse paasdatum aanhielden.¹²⁰

Ten slotte typeert Beda de Ieren als de ‘bondgenoten’ van zijn eigen Northumbriërs in hun strijd tegen de Merciers. Zo beschrijft Beda hoe Penda, na op wrede wijze het Northumbrisch koninkrijk verwoest te hebben, aankwam bij de koninklijke stad Bamburgh. Omdat Penda de stad niet met een frontale aanval of een belegering kon innemen, besloot hij haar in brand te steken. Aidan was op dat moment op een naburig eiland, vanwaar hij het vuur en de rook zag oprijzen. Het moment dat hij de heer aanriep (‘*Vide, Domine, quanta mala facit Penda*’) draaide de wind, waardoor de vlammen naar de Mercische

¹¹⁶ HE III, 4 (224).

¹¹⁷ Thacker, ‘Bede and the Irish’, 33.

¹¹⁸ HE V, 23 (560).

¹¹⁹ Thacker, ‘Bede and the Irish’, 40

¹²⁰ HE III, 25 (296).

troepen gedragen werden. Nadat enkele van hen verbrand raakten, besloot Penda dat de stad beschermd werd door een heilige macht, waarop hij zich terugtrok.¹²¹

Ondanks deze grote mate aan deugdelijkheid die Beda aan de Ieren toeschrijft, blijven de Northumbriërs ook na de misdadige veldtocht van Ecgrith tegen het Ierse *gens innoxia* meer dan de Ieren het uitverkoren volk van God. Een van de laatste hoofdstukken van de *Historia* is gewijd aan de bekering van de monniken van Iona tot het ‘katholieke’ christendom. In het jaar 716 kwam Ecgbert (d. 729), een Northumbrische monnik en ‘geliefd door God’, naar Iona.¹²² Hij haalde de monniken over om de katholieke tonsuur over te nemen en het Paasfeest op de apostolische manier te vieren.¹²³ Zoals de Ieren in de zesde eeuw het ware geloof tot de Angelen brachten, kwamen de Ieren aan het begin van de zevende eeuw *per gentem Anglorum* tot een *perfecta vivendi norma*.¹²⁴

¹²¹ HE III, 16 (262).

¹²² Deze Ecgbert moet niet verward worden met de hieronder behandelde persoon met dezelfde naam, bisschop Ecgbert van York (d. 677).

¹²³ HE V, 22 (552, 554).

¹²⁴ HE V, 22 (554).

Hoofdstuk IV. De historische context

4.1. Beda's hervorming van de Northumbrische kerk

Zoals wij hebben gezien zag Beda de nederlaag van Ecgrith als het begin van het 'verval' van het Northumbrische koninkrijk. Beda gaat hier in zijn *Historia* verder niet op in. Waaruit dit verval bestond wordt wél duidelijk uit een door Beda gestuurde brief aan Egbert, de bisschop van York (r. ca. 732-766).¹²⁵ Hierin veroordeelt hij een grote hoeveelheid 'misstanden' binnen de Northumbrische kerk. Beda vraagt Egbert in de eerste plaats wat te doen aan de laksheid van de Northumbrische bisschoppen. Zij omringden zich met onzuivere lieden en eisten kerkgeld van gemeenschappen terwijl zij deze geen geestelijke ondersteuning boden. Deze laatste ernstige misdaad (*gravissimus scelus*) werd volgens Beda veroorzaakt doordat de bisschoppen vanuit hun vrekigheid (*amor pecuniae*) teveel gelovigen onder zich namen.¹²⁶ Daarnaast kastijdt Beda Egbert zelf: de bisschop moest niet vervallen in ongepaste gesprekken, maar zich richten op spirituele meditatie en de woorden van paus Gregorius.¹²⁷ Beda veroordeelt ook de vele 'valse' Northumbrische kloostergemeenschappen die vanaf 704 in een steeds groter tempo ontstonden. Het ontstaan van deze kloosters werd volgens Beda niet enkel goedgekeurd, maar zelfs aangemoedigd door de Northumbrische bisschoppen. De kloosters werden opgericht om het erfrecht over bepaalde landgoederen te verkrijgen en de gemeenschappen bestonden veelal uit onwetende leken. Sommige kloosters werden zelfs geleid door een abt die geen enkele weet van de discipline van het reguliere kloosterleven had. Om dit alles nog erger te maken verkregen de 'valse kloosters' grote hoeveelheden land, waardoor er een tekort ontstond aan landgoederen waarmee krijgslieden onderhouden en gehuisvest konden worden. Het gevolg hiervan was dat er niet genoeg krijgers waren om Northumbrië te verdedigen tegen de 'barbaren'.¹²⁸ Ten slotte beschuldigt Beda de Northumbrische koningen. Zij waren medeplichtig aan het verval van de Northumbrische kerk. Sinds de dood van koning Aldfrid (705) had elk van zijn opvolgers wel een 'vals klooster' gesticht, waarmee de Northumbrische koningen dit 'goddeloze gebruik' aanmoedigden en instandhiielden.¹²⁹

Volgens Beda konden de misstanden binnen de Northumbrische kerk het best geredieerd worden door nieuwe bisdommen op te richten. Deze zouden geplaatst moeten worden in enkele van de rijkste Northumbrische kloosters. Daarnaast beoogde Beda dat het land van de 'valse kloosters' overgeheveld kon worden naar deze nieuwe bisdommen.¹³⁰ Op deze manier, zo stelde Beda, zou de kerk van

¹²⁵ D.P. Kirby, *Jarrow Lecture 1992: Bede's Historia ecclesiastica gentis Anglorum: its contemporary setting* (Jarrow 1992) 10.

¹²⁶ Beda Venerabilis, 'Epistula ad Egbertum', ed. C. Plummer, *Venerabilis Bedae opera historica* I (Oxford 1896) 405-423, 410, 411.

¹²⁷ Beda, 'Epistula ad Egbertum', 406; Kirby, *Contemporary setting*, 10.

¹²⁸ Beda, 'Epistula ad Egbertum', 414; Kirby, *Contemporary setting*, 13.

¹²⁹ Beda, 'Epistula ad Egbertum', 416.

¹³⁰ Kirby, *Contemporary setting*, 13.

het noorden op een ‘perfectere wijze’ functioneren, namelijk in lijn met de ‘opdracht van de Apostolische Zetel’.¹³¹ Hiermee refereert Beda aan de door Gregorius beoogde elevatie van York tot de metropolitane zetel van een Northumbrische kerkprovincie.¹³² Gregorius zette dit plan voor de kerk van Brittannië uiteen in een brief aan Augustinus, waarbij hij ook voorschreef dat de noordelijke kerkprovincie net als die van Canterbury uit een twaalftal suffragaanbisdommen diende te bestaan.¹³³

Alvorens Beda’s beweegredenen voor het propageren van deze reformatie van de Northumbrische kerk en de plaats van de *Historia* hierin te behandelen, is het nodig om kort de politieke omstandigheden waarin de brief geschreven werd te schetsen. Hierin staat Wilfrid, van 664 tot 678 bisschop van York, centraal. Als bisschop stichtte hij een grote hoeveelheid kloosters, en vergrootte zijn macht over de gehele Northumbrische kerk – hoewel hij de bisschopszetel van York nooit probeerde om te vormen tot het centrum van een metropolitane ‘noordelijke’ kerkprovincie, als wederhelft voor het zuidelijke Canterbury. Ondanks zijn aanzienlijke macht en rijkdom viel Wilfrid na veertien jaar uit de gunst van de Northumbrische koning. In 678 werd hij om onduidelijke redenen door koning Ecgrith verbannen, waarna hij zijn zaak te Rome bij de paus bepleitte. De paus steunde Wilfrid, en laatstgenoemde keerde met een pauselijk mandaat van zijn bisschoppelijke autoriteit terug naar Northumbrië. Daar werd hij echter opnieuw verbannen, waarna hij zich terugtrok in Mercië. Na de dood van Ecgrith in 685 keerde Wilfrid terug, en werd hij hersteld tot de bisschopszetel van York. Desondanks werd hij in 692 voor een tweede keer verbannen, na een conflict met Ecgriths opvolger Aldfrid.¹³⁴ Met de dood van Aldfrid in 705 vond er een staatsgreep plaats, waarmee de nog zeer jonge legitieme erfgenaam, Osred (697-716), werd verstoten. Wilfrid trachtte zich bij de coupplager aan te sluiten, om aldus zijn bisschopszetel te herwinnen, maar de nieuwe koning bevestigde Wilfrids verbanning. Wilfrid besloot prompt de zaak van Osred te steunen. De coupplager had nog geen twee maanden geregeerd toen de familie van Osred, gesteund door Wilfrids aanzienlijke rijkdom, hem verstootte en Osred tot koning maakte.¹³⁵ Hoewel Wilfrid hierna niet hersteld werd tot de bisschopszetel van York, werden zijn vele kloosters en twee van de vier bisschopszetels in Northumbrië (Hexham en Ripon) wel aan hem teruggegeven. De net geïnstalleerde jonge koning, nog steeds in een zwakke machtspositie, maakte dankbaar gebruik van Wilfrids invloed en financiële middelen tot de dood van Wilfrid in 709.¹³⁶

Wilfrid bleef ook na zijn dood een zeer controversieel figuur in de Northumbrische kerkpolitiek. Zijn erfenis werd opgepakt en voortgezet door zijn naasten en discipelen.¹³⁷ Zij bleven de denkbeelden van Wilfrid uitdragen onder de opvolgers van Osred, Coenred (r. 716-718) en Osric (r. 718-729), die behoorden tot dezelfde dynastie. Deze ‘Wilfridianen’ werden tussen 705 en 720 een zeer machtige partij

¹³¹ Beda, ‘Epistula ad Egbertum’, 413.

¹³² Ibidem 412.

¹³³ Kirby, *Contemporary setting*, 12.

¹³⁴ A. Thacker, ‘Wilfrid [St Wilfrid] (c.634–709/10)’, *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford University Press, 2004 (<http://www.oxforddnb.com/view/article/29409>, geraadpleegd op 1-12-2013)

¹³⁵ Goffart, ‘Harsher climate’, 157.

¹³⁶ Ibidem 157.

¹³⁷ Ibidem 156.

in Northumbrië. De bisschop van York, Johannes van Beverley (r. 705-717), was duidelijk bang voor hun macht. Hij zag zich namelijk genoodzaakt om zijn opvolging al vóór zijn dood te regelen. In 717 droeg hij zijn bisschopszetel over aan Wilfrid II (r. 717-732), die net als Johannes monnik in het klooster van Whitby was geweest. Johannes probeerde hiermee ogenschijnlijk te voorkomen dat de bisschopszetel van York in de handen van een Wilfridiaan zou vallen.¹³⁸ De Wilfridiaanse macht werd pas gebroken na de dood van Osric in 729, die werd opgevolgd door Ceolwulf (r. 729-737), een koning uit een andere dynastie. Drie jaar later volgde de neef van deze koning, Ecgbert (d. 766), Wilfrid II op als bisschop van York. Daarmee kwamen zowel de Northumbrische troon als de belangrijkste noordelijke bisschopszetel in de handen van een nieuwe dynastie. Deze nieuwe machthebbers hadden geen banden met de Wilfridianen. Acca van Hexham (660-740/42), een vroegere vertrouweling van Wilfrid en de meest invloedrijke verdediger van zijn erfgoed, werd in 731 door de nieuwe machthebbers verbannen. Hiermee leek de macht van de Wilfridianen eindelijk gebroken te zijn.¹³⁹

De door Beda in zijn brief aan Ecgbert veroordeelde misstanden verwijzen impliciet naar de erfenis van Wilfrid.¹⁴⁰ De Northumbrische kerk verkeerde volgens Beda al ongeveer dertig jaar, ‘sinds de dood van koning Aldfrid’, in verval.¹⁴¹ Zoals wij hebben gezien greep Wilfrid de dood van Aldfrid aan om in 705 terug te keren naar Northumbrië. Wilfrid ondernam hierna geen enkele poging tot het creëren van een Northumbrische kerkprovincie, terwijl hij wel een groot aantal van de bisdommen en kloosters bezat.¹⁴² Ten slotte werd de door Beda zo geprezen bisschopszetel van Lindisfarne eerst door Wilfrid onderdrukt in de periode 664-681, en vervolgens bedreigden zijn discipelen het bestaan van deze bisschopszetel opnieuw in ca. 721.¹⁴³ De Wilfridianen verzuimden dus niet enkel nieuwe bisschopszetels te creëren, maar trachtten zelfs bestaande bisschopszetels op te heffen. Dit stond haaks op Beda’s hervormingsprogramma.

Beda schreef zijn brief op een zeer opportuun moment. De Wilfridianen zagen duidelijk geen heil in York als een aartsbisdom. Beda zag dat Ceolwulf en Ecgbert ‘*excellent prospects of reform*’ boden.¹⁴⁴ Doordat zowel de troon als de bisschopszetel van York vanaf 731 door een nieuwe dynastie, zonder banden met de Wilfridianen, werden bezet, werd de weg vrijgemaakt voor Beda’s beoogde reformatie van de Northumbrische kerk.

De *Historia* had een belangrijke plaats in dit kerkpolitieke programma. Beda droeg zijn geschiedwerk op aan de *gloriosissimus rex Ceolwulfus*.¹⁴⁵ Dit was geen betekenisloze retorische formule. Beda schrijft namelijk dat hij de *Historia* ‘eerder’ al aan de koning heeft gezonden, zodat Ceolwulf het

¹³⁸ Ibidem 157-158.

¹³⁹ Ibidem 160.

¹⁴⁰ Ibidem 160.

¹⁴¹ ‘*Sic per annos circiter triginta, hoc est, ex quo Aldfrid rex humanis rebus ablatu est, prouincia nostra uesano illo errore dementata est*’: Beda, ‘Epistula ad Egbertum’, 416.

¹⁴² Kirby, *Contemporary setting*, 12.

¹⁴³ Ibidem 12.

¹⁴⁴ Goffart, ‘Harsher climate’, 160.

¹⁴⁵ HE, Praefatio (2).

werk vast kon lezen en keuren (*probare*).¹⁴⁶ In zijn brief aan Ecgbert stelt Beda dat koning Ceolwulf een ‘degelijke assistent’ in het hervormen van de kerk zal zijn: de koning zou de bisschop, vanuit zijn grote vroomheid, graag bijstaan.¹⁴⁷ Dit maakt aannemelijk dat Beda de *Historia* met Ceolwulf en zijn hof in gedachten schreef.¹⁴⁸ Zoals wij in het voorgaande hoofdstuk hebben gezien construeert Beda de Northumbriërs en de Ieren van de zevende eeuw als inherent ‘door God gesteund’. Hoewel hij dit in zijn brief aan Ecgbert niet expliciteert, contrasteert hij deze ‘gouden eeuw’ met de misstanden van zijn eigen tijd.¹⁴⁹ Edwin en Oswald waren zowel in militair als spiritueel opzicht zeer succesvol. Edwin was een *vir sagacissimus*, maar daarom geen mindere krijgsheer. Oswald bracht zijn volk samen met de monniken van Iona tot het christendom en won een triomfale overwinning over de verderfelijke en barbaarse Britten van Ceolwulf. De deugdelijkheid van deze twee koningen werd beloond door God, die hen steunde in de strijd. Naast hen staat Aidan, als het voorbeeld van een ‘goede bisschop’.¹⁵⁰ Ondanks het aanhouden van de onjuiste paasdatum legde hij zich met overgave toe op de werken van het geloof, waarmee hij (en met hem het gehele *gens innoxia* der Ieren) eveneens Gods steun verdiende. Tegenover de voorbeeldige wereldlijke en geestelijke figuren van de zevende eeuw staan enerzijds de Northumbrische koningen in de periode 705-729, die met het stichten van ‘valse kloosters’ zowel de militaire als spirituele kracht van het Northumbrische koninkrijk deden vervallen, en anderzijds de ‘gierige bisschoppen’ van Beda’s tijd, die hun spirituele plicht verzaken.

Hiermee houdt Beda zijn lezers – in de eerste plaats Ceolwulf en Ecgbert – een spiegel voor. Dat zijn *Historia* een dergelijk didactisch doel beoogde expliciteert Beda zelf al in het voorwoord van zijn *Historia*: ‘Als de geschiedenis vertelt over eerbare lieden en hun goede daden, dan wordt de aandachtige luisteraar geprikkeld het goede te imiteren. Als de geschiedenis herinnert aan de perverse daden van de slechten, dan wordt de gewetensvolle en vrome luisteraar even krachtig aangemoedigd het slechte en het verderfelijke te ontwijken en te streven naar de door hem herkende zaken die God waardig en goed acht’.¹⁵¹ Edwin, Oswald, en Aidan laten zien dat deugdelijk wereldlijk en kerkelijk leiderschap wordt beloond door God. Beda’s nostalgische terugblik op de ‘gouden’ zevende eeuw was bedoeld als een ‘*stick with which to beat the present*’.¹⁵² De *Historia* instrueerde Ceolwulf en Ecgbert hoe het wél moest.

De Northumbrische gouden eeuw kwam, zoals wij hebben gezien, ten einde doordat Ecgfrith het *gens innoxia* der Ieren aanviel, die als retributie de rechtvaardige straf van God over het Northumbrische volk afriepen. Beda’s typering van de Ieren als inherent deugdelijk en door God gesteund

¹⁴⁶ HE, Praefatio (2).

¹⁴⁷ Beda, ‘Epistula ad Egbertum’, 412.

¹⁴⁸ Kirby, *Contemporary setting*, 5.

¹⁴⁹ Ibidem 10.

¹⁵⁰ Ibidem 11.

¹⁵¹ Vertaald uit het Latijn: HE, Praefatio (2); S. De Gregorio, ‘Monasticism and reform in book IV of Bede’s “Ecclesiastical history of the English People”’ *The Journal of Ecclesiastical History* 61 (2010) 673-687, 686; Thacker, ‘Bede’s ideal of reform’, 146.

¹⁵² Goffart, *Narrators*, 254.

volk diende niet enkel als een exempel voor zijn tijdgenoten, maar ook als een belangrijk instrument in Beda's aanval op pro-Wilfridiaanse geschiedschrijvers. Dit wordt bovenal duidelijk uit de *Vita Wilfridi* (geschreven in de vroege achtste eeuw) van Eddius Stefanus. Hierin wordt beschreven hoe Wilfrid na zijn triomfale overwinning op de Synode van Whitby de Ieren verdreef uit Northumbrië. Hij had de door de Ieren geplante 'virulenta plantationis germina' gewied.¹⁵³ Het verdrijven van de machtige en invloedrijke Ieren zal ongetwijfeld ruimte hebben gemaakt voor ambitieuze Northumbrische geestelijken. Veel Northumbriërs zullen daarom met een zekere mate aan trots en nostalgie op Wilfrids overwinning bij Whitby hebben teruggekeken.¹⁵⁴ Beda noemt Wilfrids verdrijving van de Ieren echter geheel niet in zijn *Historia*. Zoals wij hebben gezien benadrukt Beda in zijn hoofdstuk over de Synode van Whitby eerst de deugden van Aidan. De Ieren lijken vervolgens met een zeker respect hun intellectuele meerdere te erkennen, waarna zij zonder morren hun *minus perfecta institutio* opgeven.¹⁵⁵

Beda plaatst zijn pro-Ierse geschiedenis tegenover de anti-Ierse tekst van de *Vita Wilfridi*. Op deze wijze neutraliseert hij op zeer effectieve wijze het belangrijkste wapenfeit van de Wilfridiaanse partij. Het door Beda geconstrueerde 'vriendbeeld' van de Ieren is daarmee het product van de kerkpolitieke omstandigheden in het Northumbrië van de vroege achtste eeuw.

4.2. Beda en Canterbury

Hoewel York in 735 de status van aartsbisdom kreeg, werden de door Beda bepleitte nieuwe bisdommen niet opgericht. Ook werden er geen grote hoeveelheden land van de door Beda veroordeelde 'valse kloosters' afgenomen.¹⁵⁶ Het lijkt erop dat de door Beda zo veroordeelde 'valse kloosters' juist zeer populair waren. In het één na laatste hoofdstuk van zijn *Historia* schrijft Beda het volgende: 'In deze gunstige tijd van vrede en voorspoed hebben velen van het Northumbrische volk, zowel edelen als gewone mensen, hun wapens opzij gelegd en de tonsuur aangenomen. Zij hebben liever dat zij en hun kinderen de kloosterregel aannemen dan zich in de krijgskunst te onderrichten. Een latere generatie zal ontdekken wat het gevolg hiervan zal zijn.'¹⁵⁷ Het einde van de tekst is wat onheilspellend, maar Beda lijkt zijn eigen tijd en de Northumbrische kloosters hier niet expliciet te veroordelen. Dit doet hij wel in zijn brief aan Ecgbert. Tegen een mede-geestelijke als Ecgbert kon Beda eerlijk zijn. In zijn *Historia* schrijft hij daarentegen op het niveau van de *opinio vulgi*.¹⁵⁸ Hij kon de kloosters niet expliciet veroordelen. Beda schreef de *Historia* namelijk voor de leek, voor Ceolwulf en zijn hof. Het hof hield van de kloosters; veel ervan zullen geleid zijn door aristocraten.¹⁵⁹ Beda stelt immers in zijn brief dat de abten

¹⁵³ Goffart, 'Harsher climate', 164; Eddius Stephanus, *The Life of Bishop Wilfrid* vert. B. Colgrave (Cambridge 1927) 98.

¹⁵⁴ Goffart, 'Harsher Climate', 164.

¹⁵⁵ HE III, 25 (306, 308).

¹⁵⁶ Kirby, *Contemporary setting*, 14.

¹⁵⁷ HE V, 23 (560).

¹⁵⁸ W. Goffart, 'Bede's vera lex historiae explained', in: W. Goffart ed. *Barbarians, maps, and historiography: studies on the Early Medieval West* (Farnham 2009) 121-126, 126.

¹⁵⁹ Kirby, *Contemporary setting*, 13.

van de ‘valse kloosters’ in alles behalve naam nog leken waren, niet onderricht in de discipline van het reguliere kloosterleven. Beda’s hervormingsplan zal dus met weinig enthousiasme zijn ontvangen en werd daarom door zowel door het hof als door Ecgbert genegeerd.¹⁶⁰

Beda’s hervormingsplan strookte niet met de Northumbrische politieke realiteit. Zijn ideeën waren meer in lijn met het hervormingsprogramma gepropageerd in de zuidelijke kerkprovincie van Canterbury. Zo lijken veel van de door Beda in zijn brief aan Ecgbert voorgestelde hervormingen op de ‘zuidelijke’ canonieke wetten zoals vastgesteld op de synode van Clofesho (747).¹⁶¹ Beda had dan ook contacten met ten minste één invloedrijke geestelijke uit de zuidelijke kerkprovincie. Dit was Albinus (d. 732), abt van de Abdij van St. Augustinus te Canterbury.¹⁶² In een brief aan deze Albinus bedankt Beda hem voor geboden hulp en informatie, waarvan Beda tijdens het schrijven van de *Historia* dankbaar gebruik heeft gemaakt. Opvallend genoeg stelt Beda daarnaast dat hij ‘lang geleden’ begon met het schrijven van de *Historia* ‘op aanmoediging’ (*instigare*) van Albinus.¹⁶³ Dit maakt duidelijk dat de gemeenschap van Canterbury een aanzienlijke invloed op de inhoud van de *Historia* heeft gehad.¹⁶⁴

Deze ‘Canterbury-connectie’ verklaart waarom de *Historia* lijkt te getuigen van ‘*a rather delicate marriage of Northumbria with the wider gens Anglorum*’, en werpt in het bijzonder een licht op Beda’s beweegredenen voor zijn wat omslachtige behandeling van de conflicten tussen de Northumbriërs en de Merciers.¹⁶⁵ Zoals wij hebben gezien waren beide volken aan de ene kant door hun gedeelde *ecclesia* verenigd in het *gens Anglorum*, maar aan de andere kant bevechten ze elkaar en heeft God in deze strijd een duidelijke voorkeur voor de Northumbriërs.

Het concept van een door de *catholica ecclesia* verenigd *gens Anglorum* was geen creatie van Beda. In een brief aan Augustinus (door Beda opgenomen in zijn *Historia*) schrijft Gregorius al over een *nova Anglorum ecclesia*, waarin *omnes Britanniae sacerdotes* verenigd zouden moeten zijn.¹⁶⁶ Daar gelaten wat voor onjuiste ideeën Gregorius over de politieke situatie en de verschillende volken van Brittannië had, het door hem in zijn brieven geïntroduceerde concept van een door hun *ecclesia* verenigd *gens Anglorum* verkreeg al snel een geheel eigen realiteit.¹⁶⁷ Voor Canterbury representeerde het concept van een *ecclesia gentis Anglorum* namelijk de metropolitane status van hun bisschopszetel. Het was een inherent onderdeel van hun autoriteit. De aartsbisschoppen van Canterbury hadden niet enkel jurisdictie over de bisschoppen in het koninkrijk Kent, maar over de bisschoppen in alle Angelsaksische

¹⁶⁰ Ibidem 14.

¹⁶¹ Ibidem 14.

¹⁶² Ibidem 3.

¹⁶³ ‘Gratantissime suscepi munuscula tuae dilectionis, quae per uenerabilem fratrem nostrum Nothelmum presbyterum mittere dignatus es, et maxime litteras, quibus me iam secunda uice in ecclesiastica gentis nostrae historia, ad quam me scribendam iam dudum instigaueras, creber adiuuare atque instituere curasti.’: Beda Venerabilis, ‘Epistula ad Albinum’, ed. C. Plummer, *Venerabilis Bedae opera historica* I (Oxford 1896) 3.

¹⁶⁴ Kirby, *Contemporary setting*, 3.

¹⁶⁵ Goffart, *Narrators*, 251-252; Kirby, *Contemporary setting*, 3.

¹⁶⁶ HE I, 29 (104, 106); P. Wormald, ‘Beda, Brethwaldas, and the origins of the *Gens Anglorum*’, in: S. Baxter ed. *The times of Bede. Studies in Early English Christian Society and its Historian* (Malden 2006) 106-134, 120.

¹⁶⁷ Wormald, ‘Beda, Brethwaldas, *Gens Anglorum*’, 120.

koninkrijken van Zuid-Britannië. Beorthwald, aartsbisschop van Canterbury in de periode 692-731 claimde zelfs de metropolitane autoriteit over geheel Britannië.¹⁶⁸ Op het hierboven al genoemde concilie van Clifesho werd in een canon geordineerd dat de feesten van Gregorius en Augustinus, de ‘*genti Anglorum missis a praefato Papa et patre nostro*’ op dezelfde datum gevierd moesten worden.¹⁶⁹ De aartsbisschoppen van Canterbury kenden dus geen twijfel over de ‘*unity of their flock*’.¹⁷⁰ Deze spirituele eenheid van het Angelsaksische volk was in zekere zin zelfs de *raison d’être* van Canterbury.¹⁷¹ Het idee van een *gens Anglorum* zal daarom door de aartsbisschoppen van de zuidelijke kerkprovincie zijn aangemoedigd en verspreid: ‘*C’est Canterbury, cette ville dont les premiers missionnaires ont fait une tête de pont ecclésiastique et romaine, à partir de laquelle vont se diffuser l’idée de l’unité et les institutions qui lui servent de support*’.¹⁷² Het lijkt aannemelijk dat Albinus dit belang van Canterbury probeerde te propageren door Beda ‘informatie’ te leveren voor het schrijven van een *historia ecclesiastica* van het gehele *gens Anglorum*. Door Beda ‘zuidelijke’ bronnen aan te bieden zorgde Albinus ervoor dat de *Historia* in ieder geval gedeeltelijk zou getuigen van de door de aartsbisschop van Canterbury gepropageerde visie van een verenigd *gens Anglorum*.

Beda komt Canterbury in zijn *Historia* voor een deel tegemoet. In het eerste boek besteedt hij veel aandacht aan de missie van Augustinus te Canterbury – waarschijnlijk gebruikmakend van de in zijn brief aan Albinus genoemde ‘informatie’. Hoewel de focus in de latere boeken verschuift naar het noorden, blijft Beda de eenheid van de *ecclesia gentis Anglorum* benadrukken. Zoals wij hebben gezien vocht de Britse *barbarus* Cædwalla in zijn strijd tegen de Northumbriërs expliciet tegen de *ecclesia Anglorum*. Beda heeft het nooit over een aparte *ecclesia Nordanhymbrorum*. Ook beschrijft Beda de *rex Christianissimus* Oswald als een heilige van het gehele *gens Anglorum*.¹⁷³ Alle Angelsaksen, de Merciers inclusief, deelden via hun gemeenschappelijke *ecclesia* in het wereldlijk en geestelijk succes van deze Northumbrische koning. Ten slotte zullen bovenal Beda’s hierboven besproken behandeling van de slag bij Trent en de opstand van de Merciers tegen Oswiu met veel goedkeuring door Canterbury zijn ontvangen.

Desondanks zal Canterbury niet blij geweest zijn met alle aspecten van de *Historia*. Beda’s onevenredig grote focus op de daden van Northumbriërs kan daar met maar weinig enthousiasme zijn ontvangen. Zoals wij hebben gezien werden de Northumbriërs volgens Beda reeds als heidenen gesteund door God. Daarnaast schetst hij juist de regeerperiode van de succesvolle Northumbrische koningen als een ‘gouden eeuw’. Ook zijn de Northumbriërs meer dan de Merciers een door God gesteund volk. Ten slotte is het een Northumbriër die de Ieren op triomfantelijke wijze overhaalt zich te voegen naar de

¹⁶⁸ Kirby, *Contemporary setting* 7.

¹⁶⁹ Zoals geciteerd en beredeneerd in: Wormald, ‘Bede, Brethwaldas, *Gens Anglorum*’, 121.

¹⁷⁰ Ibidem 120.

¹⁷¹ Ibidem 122.

¹⁷² G. Tugène, *L’image de la nation anglaise dans L’Histoire ecclésiastique de Bède le Vénérable* (Straatsburg 2001) 90.

¹⁷³ C. Cubitt, ‘Universal and local saints in Anglo-Saxon England’, in: A. Thacker ed. *Local saints and local churches in the Early Medieval West* (Oxford 2002) 423-454, 443.

katholieke leer. De Northumbriërs zijn hét volk van God; de andere Angelsaksische *gentes* zijn slechts van een secundair belang voor Zijn plan.¹⁷⁴ Het is wel geopperd dat Beda simpelweg geen toegang had tot Mercische bronnen en dat zijn focus daarom noodgedwongen op het noorden ligt.¹⁷⁵ Dit is onwaarschijnlijk. Mercie lag dichtbij Beda's Wearmouth-Jarrow en de geestelijkheid zal aldaar niet minder communicatief zijn geweest dan een persoon als Albinus.¹⁷⁶

Het idee van een verenigd *gens Nordanhymbrorum* is een door Beda geïntroduceerd concept. Eerdere schrijvers lijken geen consistente term voor een verenigd *gens Nordanhymbrorum* gekend te hebben. Zo gebruikt de hierboven reeds genoemde Stefanus in zijn *Vita Wilfridi* wisselend de termen 'Ultrahumbrensiū' of 'Aquilonaliū' wanneer hij naar geheel Northumbrië verwijst. Vaker noemt Stefanus een koning echter een 'rex Deirorum' of een 'rex Berniciorum', respectievelijk verwijzend naar het noordelijke en zuidelijke deel van Northumbrië, gebieden die veelal door verschillende koningen werden geregeerd.¹⁷⁷

Georges Tugène is van mening dat Beda's constructie van een verenigd Bernicië en Deira in één *gens Nordanhymbrorum* '[...] exalter de la même façon les vertus de l'union et de la paix lorsqu'elles se déploient dans le cadre élargi de la gens Anglorum'.¹⁷⁸ Beda's zeer positieve beschrijving van Northumbrische koningen als Oswald en Edwin zou niet voortkomen uit de 'intérêts de la Northumbrie comme royaume particulier', maar ligt in Beda's goedkeuring van de door de Northumbrische koningen tot stand gebrachte 'valorisation de l'unité'.¹⁷⁹ Tugène voert hiervoor als argument aan dat 'Bède est prêt à prendre le parti des ennemis de la Northumbrie lorsque leur cause lui paraît juste'.¹⁸⁰ Hiermee verwijst Tugène naar de positieve wijze waarop Beda de opstand van de Merciers tegen de Ieren beschrijft, alsmede de manier waarop hij de Northumbriërs als 'door God gestraft' construeert ten gevolge van Ecgriths onrechtmatige agressie jegens dit *gens innoxia*.¹⁸¹

Dit lijkt mij onjuist. Beda sympathiseerde wel degelijk met de *intérêts de la Northumbrie comme royaume particulier*. Uit Beda's brief aan Ecgbert blijkt dat hij zich zorgen maakte over het militaire succes van het Northumbrische koninkrijk.¹⁸² Beda veroordeelde de 'valse kloosters' immers omdat zij de landgoederen waarmee normaliter krijgers werden onderhouden in bezit hielden, waardoor het *gens Nordanhymbrorum* zich niet meer kon verdedigen tegen de *barbari*.

¹⁷⁴ Goffart, *Narrators*, 251.

¹⁷⁵ A. Woolf, 'Community, Identity, and Kingship in Early England', in: *Social Identity in Early Medieval Britain* (Leicester 2000) 91-110, 98; Higham, *English empire*, 10.

¹⁷⁶ Goffart, *Narrators*, 253.

¹⁷⁷ G. Tugène, *L'image de la nation anglaise dans L'Histoire ecclésiastique de Bède le Vénérable* (Straatsburg 2001) 32.

¹⁷⁸ Ibidem 32.

¹⁷⁹ Ibidem 32.

¹⁸⁰ Ibidem 33.

¹⁸¹ Ibidem 31.

¹⁸² Thacker, 'Bede's ideal of reform', 146-147.

Beda's constructie van een verenigd *gens Nordanhybrorum* moet geplaatst worden in deze context van Beda's betrokkenheid bij 'zijn' Northumbrië. Zoals hierboven al genoemd verkreeg Northumbrië in 735 een eigen, van Canterbury onafhankelijke kerkprovincie, met York als centrum. Beda moedigde dit al een jaar eerder in zijn brief aan Ecgbert aan. Zijn introductie van de term '*gens Nordanhybrorum*' zal uit deze anticipatie zijn voortgekomen. Zoals Canterbury het concept van een *gens Anglorum* propageerde om de metropolitane autoriteit over geheel Brittannië te kunnen opeisen, zo introduceerde Beda het idee van een *gens Nordanhybrorum* om de elevatie van de Northumbrische kerk tot een onafhankelijk aartsbisdom te ondersteunen. Beda's karakterisering van het verenigde *gens Nordanhybrorum* als hét volk van God is een '*glowing balance sheet of the Northumbrian past on the occasion of a great leap forward*'.¹⁸³

Dit verklaart waarom Beda de Merciers op een wat omslachtige wijze afschildert als 'minder door God gesteund' dan de Northumbriërs. Het nieuwe aartsbisdom zou een kerkprovincie van het *gens Nordanhybrorum* zijn, met een belangrijke rol voor de Northumbrische koningen. Deze koningen waren tijdens het leven van Beda nog in een slepend conflict verwickeld met de koningen van Mercie. Tussen 650 en 750 werden er niet minder dan zes oorlogen tussen de twee *gentes* uitgevochten.¹⁸⁴ De *Historia* getuigt van een spanning tussen Beda en Albinus. Beda sympathiseerde met de Northumbrische koningen als de toekomstige beschermheren van de door hem beoogde Northumbrische kerkprovincie, terwijl Albinus als geestelijke uit Canterbury juist wilde dat Beda de harmonie tussen de Northumbriërs en de Merciers zou benadrukken – en hij had een deel van Beda's bronmateriaal geleverd. Uiteindelijk lijkt Beda voor een compromis te hebben gekozen. Hoewel hij duidelijk sympathiseerde met 'zijn' Northumbriërs, hét volk van God, heeft hij, beïnvloed door Canterbury, de Merciers niet getypeerd als een door God verlaten 'vijand'.

4.3. Beda en de Britten

Zoals wij hebben gezien zijn de Britten het enige volk dat Beda consequent als 'door God verlaten' beschrijft. De Britten zijn het *gens perfida*, de *vilains* van de *Historia*.¹⁸⁵ Zoals wij hebben gezien beticht Beda dit volk bovenal van twee 'tijdloze' religieuze zonden. Enerzijds houden de Britten vast aan hun 'Keltische christendom', waarmee zij 'strijden' tegen de *catholica ecclesia* van het *gens Anglorum*. Anderzijds hebben zij vanuit hun *segnitia* altijd geweigerd de Angelsaksen te bekeren tot het christendom.¹⁸⁶ Daarnaast is er nog een 'etnisch' element: het *gens Brettonum* is het enige volk dat in een permanente staat van wereldlijke vijandigheid met het *gens Anglorum* verkeert.¹⁸⁷

¹⁸³ Goffart, 'Harsher climate', 155.

¹⁸⁴ G. Halsall, 'Anthropology and the study of pre-Conquest warfare and society: the ritual war in Anglo-Saxon England', in: S.C. Hawkes ed. *Weapons and Warfare in Anglo-Saxon England* (Oxford 1989) 155-177, 162.

¹⁸⁵ Thacker, 'Beda and the Irish', 33.

¹⁸⁶ Tugène, *L'idée de nation*, 25.

¹⁸⁷ *Ibidem* 22.

Georges Tugène betoogt dat Beda's vijandbeeld van de Britten voortkomt uit een conflict dat overwegend kerkelijk van aard was.¹⁸⁸ Beda legt immers bovenal de nadruk op de religieuze zonden van Britse clerici. Zij weigerden de correcte paasdatum en tonsuur aan te nemen. De Britse *segnitia* in de prediking is eveneens een inherent klerikale zonde. Door de zondigheid van Britse clerici wordt het hele *gens Brettonum* getroffen door de straf van God, maar dat neemt niet weg dat er een klerikaal-, en geen etnisch conflict, ten grondslag lag aan zijn vijandbeeld van de Britten.¹⁸⁹ Volgens Tugène konden de twee *gentes* op het 'seculiere vlak' namelijk prima met elkaar omgaan. Archeologen hebben immers geen sporen gevonden van etnische zuiveringen of moordpartijen. Vanaf de Angelsaksische *adventus*, zo stelt Tugène zich voor, werd het *gens Brettonum* op een overwegend vreedzame wijze geassimileerd en bestond er een grote mate aan tolerantie tussen de twee *gentes*.¹⁹⁰

Ik kan mij niet geheel vinden in deze totale afwijzing van etniciteit als de historische context van het door Beda geschetste vijandbeeld van de Britten. Ten eerste hoeft etnisch conflict niet gepaard te gaan met radicale volksbewegingen of 'genocide'. Het kan zeer goed, zoals wij nog zullen zien, op een geweldloos niveau plaatsvinden. Ten tweede is het onduidelijk of Beda daadwerkelijk zo gepreoccupeerd was met de onjuiste gebruiken van het 'Keltische' christendom. Zoals wij in het voorgaande hoofdstuk hebben gezien was hij bereid om het vasthouden aan de onjuiste paasberekening door de ogen te zien, of zelfs goed te praten, wanneer hij schreef over deugdelijke Ieren als Aidan. Daarnaast vond de Synode van Whitby, het laatste grote debat omtrent de paasdatum, bijna zestig jaar vóór het schrijven van de *Historia* plaats. Het lijkt onwaarschijnlijk dat de onjuiste gebruiken van het 'Keltische' christendom *an sich* in Beda's tijd nog zulke grote emoties en gevoelens van haat losmaakten.¹⁹¹ Ten derde kunnen 'religie' en 'eticiteit' in een conflict makkelijk samenvallen; het eerste sluit het laatste niet uit. Contemporaine etnisch-religieuze conflicten zoals die in Noord-Ierland, de Balkan en Syrië getuigen hier nog steeds van.¹⁹²

Hoewel Tugène het bestaan van grootschalige en gewelddadige etnische conflicten tussen Britten en Angelsaksen terecht uitsluit, bestond er in Beda's tijd wel een strikt etnisch onderscheid tussen 'Britten' en 'Angelsaksen'. Dit wordt duidelijk uit enkele door de West Saksische koning Ine (r. 688-726) opgestelde wetten. Deze wetten betroffen de hoogte van het *wergeld*. Een moordenaar diende het *wergeld* van de door hem vermoorde persoon te betalen aan de familie en de koning van zijn slachtoffer.¹⁹³ Nu wil het dat het *wergeld* van een inheemse Britse edelman 600 schillingen uitkwam, terwijl het *wergeld* van een Angelsaksische edelman met dezelfde hoeveelheid land in bezit 1200 schillingen was.

¹⁸⁸ 'Il oppose, serait-on tenté de dire, non plus deux nations, mais deux Églises nationales': Ibidem 24.

¹⁸⁹ Ibidem 25.

¹⁹⁰ Ibidem 25.

¹⁹¹ Goffart, 'Harsher climate', 166.

¹⁹² J. Moreland, 'Ethnicity, Power and the English', in: W.O. Frazer en Andrew Tyrell eds. *Social Identity in Early Medieval Britain* (Leicester 2000) 23-52, 24.

¹⁹³ A. Woolf, 'Apartheid and Economics in Anglo-Saxon England', in: N. Higham ed. *Britons in Anglo-Saxon England* (Woodbridge 2007) 115-129, 129.

De Britse edellieden hadden dus een sterk minderwaardige positie in het rechtssysteem.¹⁹⁴ De relatie tussen de Angelsaksen en de Britten werd inderdaad gekenmerkt door een ‘*minimum de tolérance mutuelle à divers niveaux de la société*’.¹⁹⁵ Deze ‘tolerantie’ kwam echter uitzonderlijk slecht uit voor de Britse bevolking onder Angelsaksische heerschappij.

Beda lijkt aan deze Angelsaksische overheersing over de Britten te refereren in zijn *Historia*. In het voorlaatste hoofdstuk beschrijft hij hoe de Britten ‘[...] *ex parte sui sint iuris, nonnulla tamen ex parte Anglorum sunt servitio mancipati*’.¹⁹⁶ Nick Higham is van mening dat Beda met dit *pars* van het *gens Anglorum* dat *servitium* is gemaakt aan het *gens Anglorum* refereert aan een Brits ‘*rural proletariat*’.¹⁹⁷ De wetten van Ine laten daarentegen zien dat er ook onder de heerschappij van Angelsaksische koningen nog Britse edelen bestonden. Zij waren geen verpauperde *rustici* die tot slaaf waren gemaakt door een adellijke Angelsaksische bovenlaag, hoewel zij voor de wet wel inherent minderwaardig waren. Wanneer Beda zijn vijandbeeld van het *gens Brettonum* vormgeeft heeft hij het altijd over bisschoppen, monniken en koningen – niet over Britse *rustici* of een Brits *vulgus*. Het ‘volk’ in de moderne zin van het woord lijkt dus buiten het *gens* te vallen.

Dit wordt bovenal duidelijk uit het hierboven al kort besproken wonderverhaal van Imma. Zoals wij hebben gezien was Imma een Northumbrische *miles* die na de slag bij de rivier de Trent (679) gevangengenomen werd door een Mercische *comes*. Imma deed zich in gevangenschap aanvankelijk voor als een *pauper rusticus*, omdat hij bang was toe te geven dat hij een *miles* was. Nadat hij een tijd in gevangenschap was gehouden, waarbij, zoals wij hebben gezien, zijn ketenen steeds op wonderlijke wijzen afvielen, kwamen degenen die hem in de gaten hielden erachter dat Imma gelogen had. Imma’s gelaatstrekken (*vultus*), houding (*habitus*) en manier van spreken (*sermones*) lieten zijn bewakers namelijk zien dat hij geen *pauper rusticus*, maar een persoon van adellijke afkomst was. Daarop riep de Mercische *comes* hem bij zich. De *comes* stelde dat hij al lang had gemerkt dat Imma geen *rusticus* was en dat hij Imma nu eigenlijk zou moeten doden, omdat zo veel van zijn broers en bloedverwanten (*cognati*) in de strijd waren omgebracht.¹⁹⁸ Imma deed zich dus als *rusticus* voor om een mogelijke bloedwraak te ontwijken. Enkel een Northumbrisch edelman kon verantwoordelijk gehouden worden voor de dood van Mercische familieleden en volksgenoten. Dit impliceert dat enkel de *miles*, en niet de *rusticus*, een voltallig lid was van het *gens* dat de bloedwraak over zich afgeroepen had.¹⁹⁹ Higham trekt hieruit een wat merkwaardige conclusie. Het verhaal van Imma toont volgens hem aan dat ‘*rusticus*’ voor Beda een term was om een lid van een Brits *rural proletariat* aan te duiden.²⁰⁰ Het is niet nodig om deze

¹⁹⁴ Woolf, ‘Apartheid and Economics’, 127.

¹⁹⁵ Tugène, *L’Idée de nation*, 23.

¹⁹⁶ HE V, 23 (560).

¹⁹⁷ Higham, *English empire*, 233-234.

¹⁹⁸ ‘[...] *ego per singula tua responso cognoveram, quia rusticus non eras; et nunc quidem dignus es morte, quia omnes fratres et cognati mei in illa sunt pugna interemti*’: HE IV, 22 (402, 404).

¹⁹⁹ Higham, *English empire*, 225-226.

²⁰⁰ ‘*That the rusticus was considered by both a Northumbrian miles and a Mercian comes to belong outside the gens to which Imma himself belonged [...] implies that he would have been expected, by Bede and his audience, to*

distinctie tussen de *rusticus* en de *miles* als zo een etnisch onderscheid tussen ‘overheersende’ Angelsaksen en ‘verpauperde’ Britten te zien.²⁰¹ De *rusticus* viel buiten het *gens Anglorum* omdat hij tot een geheel andere sociaal-politieke groep behoorde, niet omdat hij een bepaalde (overigens ongedefinieerde) etniciteit bezat. Het verhaal van Imma getuigt daarom eerder van een soort ‘*restricted ethnicity*’.²⁰² Wanneer Beda schrijft over een *gens* heeft hij het niet over een ‘volk’ in de moderne zin van het woord, maar over een tot op beperkte hoogte ‘etnische’ adellijke of kerkelijke elitegroep. In het wonderverhaal van Imma is dat de Angelsaksische krijgerskaste.²⁰³

Beda’s vijandbeeld zal dus niet zijn voortgekomen uit de Angelsaksische onderdrukking van een uniform verpauperd Brits proletariaat. De *Historia* getuigt eerder van een conflict tussen twee elitegroepen, bestaande uit edellieden, bisschoppen en belangrijke geestelijken zoals Beda zelf. Dit conflict kende zowel een ‘religieuze’ als een ‘restrictief-etnische’ kant. Ten eerste kwam Beda’s vijandbeeld, zoals benadrukt door Tugène, voort uit zijn grote antipathie jegens de *ecclesia* van het *gens Bretonum*. Bovenal de verbazingwekkend positieve wijze waarop Beda Æthelfriths afslachting van de 1200 Britse monniken bij Chester beschrijft getuigt van de grote mate aan emotionele betrokkenheid die hij bij dit interkerkelijke conflict moet hebben gevoeld. Door de *Excidio* vakkundig om te draaien tot een anti-Brits verhaal, karakteriseert Beda de Britten als een volk dat al vóór de komst van de Angelsaksen inherent ketters en in spiritueel opzicht zwak was. Na de Angelsaksische *adventus* weigerden de Britten het woord Gods aan hun heidense burenen te prediken. Zij bleven tot de tijd van Beda vasthouden aan hun onjuiste gebruiken en vochten daarmee tegen de *ecclesia* van het gehele *gens Anglorum*. Dit zal vooral een doorn in het oog geweest zijn voor de geestelijkheid van Canterbury. Beorthwald claimde de aartsbisschoppelijke autoriteit over geheel Brittannië. De onafhankelijkheid van de Britse bisschoppen stond in schril contrast met zijn aanzienlijke aspiraties.²⁰⁴ De geestelijken van Canterbury zullen Beda’s constructie van de Britten daarom met goedkeuring hebben gelezen. De *Historia* liet zien dat de Britten als inherent zondig volk geen recht hadden op een van Canterbury (en later, van York) onafhankelijke kerk.

Ten tweede kwam Beda’s typering van de Britten als ‘de vijand’ voort uit een ‘seculier’ conflict tussen Britse- en Angelsaksische edelen. Beda beschrijft goedkeurend hoe Æthelfrith de inheemse Britten onderwierp en belasting van hen inde. De wetten van Ine laten zien dat de Britse edellieden een inherent minderwaardige positie in de Angelsaksische maatschappij hadden. Een koning als Ceolwulf zal in de *Historia* een legitimatie voor deze onderdrukking gelezen hebben. Daarnaast wordt Britse opstandigheid tegen het rechtmatige Northumbrische gezag door Beda expliciet afgekeurd. Cædwalla

have an entirely separate sense of group identity. He was, therefore, presumably a Briton as well as being a member of the unfranchised and unfree proletariat at the base of English society’: Ibidem 226.

²⁰¹ Moreland, ‘Ethnicity’, 48.

²⁰² Ibidem 46.

²⁰³ Ibidem 47.

²⁰⁴ Kirby, *Contemporary setting*, 7.

kwam als een rebel in de slechtste zin van het woord in opstand tegen de rechtmatig en door God gesteunde overheersing van de deugdelijke Northumbrische koningen.²⁰⁵ Hiermee ontzegt Beda de Britse edellieden die in opstand wilde komen tegen de macht van ‘zijn’ Northumbrische koningen effectief hun *Kombattenstatus*.²⁰⁶

Een indicatie van de effectiviteit en de receptie van het door Beda geconstrueerde vijandbeeld kan wellicht gevonden worden in de *Historia Brittonum* (ca. 828). Dit werk, geschreven aan het hof van een onbekende Britse koning, leest als een reactie op Beda’s *Historia*.²⁰⁷ Waar Beda de Angelsaksische invallers als een krijgskundig volk tegenover de Britten als een martiaal zwak volk plaatst, benadrukt de *Historia Brittonum* juist de krijgskundige deugdelijkheid en kracht van de Britten jegens de Angelsaksische invallers. Daarnaast vervullen de Britten in de *Historia Brittonum* de centrale rol in Gods plan, zoals de Angelsaksen dat doen in de *Historia* van Beda.²⁰⁸ Hoewel het onduidelijk is in hoeverre de *Historia Brittonum* daadwerkelijk als een reactie op het door Beda in zijn *Historia* geschetste vijandbeeld bedoeld was, getuigt dit werk van het gegeven dat het conflict tussen het *gens Brettonum* en het *gens Anglorum* bovenal een strijd was tussen twee elitegroepen. Door Gildas’ verhaal voor zijn eigen doeleinden te gebruiken ‘vocht’ Beda tegen Britse teksten, op dezelfde manier als de *Historia Brittonum* ‘vocht’ tegen Beda’s *Historia*.²⁰⁹ Deze teksten werden niet gelezen, geschreven en gesponsord door een (al dan niet Brits) ‘*rural proletariat*’, maar door een kerkelijk-adellijke elite.

²⁰⁵ Higham, *English empire*, 23.

²⁰⁶ H.-H. Kortüm, ‘Der Krieg im Mittelalter’, 19.

²⁰⁷ N. Higham, ‘Historical Narrative as Cultural Politics: Rome, “British-ness” and “English-ness”’, in: N. Higham ed. *Britons in Anglo-Saxon England* (Woodbridge 2007) 68-90, 76.

²⁰⁸ Higham, ‘Historical narrative’, 76.

²⁰⁹ Higham, *English empire*, 21.

Conclusie

Resumerend zijn er uit het voorgaande een drietal zaken duidelijk geworden. Ten eerste hebben wij gezien dat Beda bovenal de Northumbriërs en de Ieren als ‘door God gesteund’ construeert. Dit komt grotendeels voort uit zijn anti-Wilfridiaanse hervormingsprogramma. Beda schetst een vriendbeeld van de Ieren, die in de *Historia* worden beschreven als de deugdelijke en door God gesteunde ‘bondgenoten’ van de Northumbrische *militēs Christi*. Het belangrijkste Wilfridiaanse wapenfeit, de verdrijving van de Ieren, wordt hiermee door Beda onschadelijk gemaakt. Daarnaast vervult de Northumbrisch-Ierse goude eeuw een didactisch doel. Beda was verbitterd over het verval van ‘zijn’ Northumbrië onder de erfgenamen van Wilfrid, maar zag een kans voor hervorming met de komst van Ceolwulf en Ecgbert. Met de Northumbrische *militēs Christi* als voorbeeldige koningen en Aidan als de ideale bisschop laat Beda deze nieuwe anti-Wilfridiaanse machthebbers zien hoe ze de kerk en het koninkrijk dienen te regeren en te hervormen.

Ten tweede hebben wij gezien hoe Beda de Merciers op een wat omslachtige wijze als ‘minder door God gesteund’ dan de Northumbriërs karakteriseert. De historische context hiervan moet gevonden worden in de spanning tussen Beda’s sympathie met de Northumbrische koningen en de invloed van Canterbury op de totstandkoming van de *Historia* in de persoon van Albinus. Beda sympathiseerde met de Northumbrische koningen omdat zij de beschermheren van de door hem beoogde Northumbrische kerkprovincie zouden worden, maar Albinus moedigde Beda met zijn Canterbury-centrische bronnen aan een geschiedenis van het gehele *gens Anglorum* te schrijven.

Ten derde is duidelijk geworden dat de Britten als het enige volk van de *Historia* consequent als ‘door God gestraft’ worden afgeschilderd. De reden hiervoor ligt in een langlopend conflict tussen het *gens Brettonum* en het *gens Anglorum*. Dit conflict werd allereerst uitgevochten tussen de *ecclesia* van het *gens Anglorum* en de daarvan onafhankelijke Britse bisschoppen. Beda’s constructie van de Britten als een spiritueel zwak *gens perfida* leest als een pleidooi tegen een van Canterbury en York onafhankelijke Britse kerk. Daarnaast bestond er een conflict tussen Angelsaksische koningen en de hun onderdanige Britse edellieden, waarbij de laatsten werden onderdrukt door de eersten. Door de Angelsaksische overheersing over de Britten in zijn *Historia* goed te keuren en de Britse opstanden tegen het rechtmatige gezag van de Angelsaksen af te keuren, legitimeerde Beda het instandhouden van de achtergestelde positie van de Britse adel in de Angelsaksische koninkrijken.

Concluderend is daarom vast te stellen dat Beda’s *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* geenszins de afspiegeling van een serene, ordelijke en vreedzame ‘kloosterlijke’ levenswijze is. Beda leefde niet als het stereotype teruggetrokken kloosterling in een *world of books*. Hij was betrokken bij een langlopend kerkpolitiek conflict in Northumbrië. Daarnaast zocht hij een middenweg tussen de belangen van Canterbury en ‘zijn’ York. Beda’s vijandbeeld van de Britten laat ten slotte zien dat de gevoelens van wederzijdse afgunst, die zo kenmerkend geweest zullen zijn voor de relatie tussen de Britten

en de Angelsaksen, ook hem niet vreemd waren. Beda gebruikt de steun en toorn van God in zijn *Historia* om de roerige politieke omstandigheden van zijn eigen tijd te duiden, te becommentariëren en te beïnvloeden.

Bibliografie

Primaire bronnen

Beda Venerabilis, *Bede's Ecclesiastical History of the English People*, vert. B. Colgrave en R.A.B.

Mynors (Oxford 1969)

_____. 'Epistula ad Albinum', ed. C. Plummer, *Venerabilis Bedae opera historica* I (Oxford 1896) 3.

_____. 'Epistula ad Egbertum', ed. C. Plummer, *Venerabilis Bedae opera historica* I (Oxford 1896)

405-423.

Eddius Stephanus, *The Life of Bishop Wilfrid* vert. B. Colgrave (Cambridge 1927)

Gildas, *The Ruin of Britain and other works*, vert. M. Winterbottom (Londen 1978)

Gregorius van Tours, *Historiën*, ed. vert. F.J.A.M. Meijer (Leiden 1994)

Secundaire literatuur

Abels, R.P. *Lordship and military obligation in Anglo-Saxon England* (Londen 1988)

Bachrach, D. *Religion and the Conduct of War c.300-c.1215* (Woodbridge 2003)

Barrow, J. 'How Coifi Pierced Christ's Side: A Re-Examination of Bede's *Ecclesiastical History*, II, Chapter 13', *The Journal of Ecclesiastical History* 62 (2011) 693-706.

Chenard, M.M. 'King Oswald's holy hands: metonymy and the making of a saint in Bede's "Ecclesiastical history"', *Exemplaria* 17 (2005) 33-56.

Cubitt, C. 'Universal and local saints in Anglo-Saxon England', in: A. Thacker ed. *Local saints and local churches in the early medieval west* (Oxford 2002) 423-454.

Davidse, J. *Beda Venerabilis' interpretatie van de historische werkelijkheid. Proefschrift aan de Vrije Universiteit te Amsterdam* (Amsterdam 1976)

Foley, W.T. en N. Higham, 'Bede on the Britons', *Early medieval Europe* 17 (2009) 154-185.

Goffart, W. *The Narrators of Barbarian History* (Princeton 1988)

_____. 'Bede's vera lex historiae explained', in: W. Goffart ed. *Barbarians, maps, and historiography: studies on the early medieval west* (Farnham 2009) 121-126.

_____. 'Bede's History in a harsher climate', in: W. Goffart ed. *Barbarians, maps, and historiography: studies on the early medieval west* (Farnham 2009) 145-168.

_____. 'The *Historia ecclesiastica*: Bede's Agenda and Ours', in: W. Goffart ed. *Barbarians, Maps, and Historiography: studies on the Early Medieval West* (Farnham 2009) 127-144.

Gregorio, S. De, 'Monasticism and reform in book IV of Bede's "Ecclesiastical history of the English People"', *The Journal of Ecclesiastical History* 61 (2010) 673-687.

Gunn, V.A. *Bede's Historiae: genre, rhetoric and the construction of Anglo-Saxon church history* (Woodbridge 2009)

Halsall, G. 'Anthropology and the study of pre-Conquest warfare and society: the ritual war in Anglo-Saxon England', in: S.C. Hawkes ed. *Weapons and Warfare in Anglo-Saxon England* (Oxford 1989) 155-177.

Higham, N.J. *An English empire. Bede and the early Anglo-Saxon kings* (Manchester 1995)

_____. 'Historical Narrative as Cultural Politics: Rome, "British-ness" and "English-ness"', in: N. Higham ed. *Britons in Anglo-Saxon England* (Woodbridge 2007) 68-90.

Kirby, D.P. *Jarrow Lecture 1992. Bede's Historia ecclesiastica gentis Anglorum: its contemporary setting* (Londen 1992)

Kortüm, H.-H. 'Der Krieg im Mittelalter als Gegenstand der historischen Kulturwissenschaften. Versuch einer Annäherung', in: *Krieg im Mittelalter* (Berlijn 2001) 13-43

McClure, J. 'Bede's Old Testament kings', in: *Ideal & Reality in Frankish and Anglo-Saxon Society. Studies presented to J.M. Wallace-Hadrill* (Oxford 1983) 76-98.

Millers, M. 'Bede's Use of Gildas', *The English Historical Review* 90 (1975) 241-261.

Moreland, J. 'Ethnicity, Power and the English', in: W.O. Frazer en Andrew Tyrell eds. *Social Identity in Early Medieval Britain* (Leicester 2000) 23-52.

Stancliffe, C. 'Kings who opted out', in: *Ideal & Reality in Frankish and Anglo-Saxon Society. Studies presented to J.M. Wallace-Hadrill* (Oxford 1983) 154-176.

_____. *Jarrow Lecture 2003. Bede, Wilfrid, and the Irish* (Jarrow 2003)²¹⁰

Thacker, A.T. 'Bede's ideal of reform', in: *Ideal & Reality in Frankish and Anglo-Saxon Society. Studies presented to J.M. Wallace-Hadrill* (Oxford 1983) 130-153.

_____. 'Bede and the Irish', in: L. Houwen en A. MacDonald eds. *Beda Venerabilis. Historian, monk, and Northumbrian* (Groningen 1996) 31-60.

_____. 'Wilfrid [St Wilfrid] (c.634–709/10)', *Oxford Dictionary of National Biography* (Oxford University Press 2004) [<http://www.oxforddnb.com/view/article/29409>, geraadpleegd op 1-12-2013]

_____. 'Bede And The Ordering Of Understanding', in: *Innovation and tradition in the writings of The Venerable Bede* (Morgantown 2006)

Tugène, G. 'Rois, moines, et roi pasteurs dans l'Histoire ecclésiastique de Bède', *Romanobarbarica* 8 (1984) 111-147.

²¹⁰ Ik had deze publicatie zeer graag willen raadplegen, maar dit is helaas niet gelukt. Geen enkele Nederlandse universiteitsbibliotheek lijkt de gepubliceerde *Jarrow lectures* van na 1993 in bezit te hebben. De wel overal beschikbare *lectures* gebundeld in *lectures in Beda and his World. The Jarrow Lectures I-II* (Londen 1993) lopen tot 1993. Afgaande op Picarta heeft enkel de bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam de 'Jarrow lectures 1971-..' in de catalogus staan. Dit is echter abusievelijk. Zij hebben namelijk slechts de *Jarrow lecture* uit 1961 in hun daadwerkelijke collectie (<http://permalink.opc.uva.nl/item/000891769>).

_____. 'L'histoire "ecclésiastique" du peuple anglais. Réflexions sur le particularisme et l'universalisme chez Bède', *Recherches Augustiennes* 17 (1984) 129-172.

_____. *L'image de la nation anglaise dans L'Histoire ecclésiastique de Bède le Vénérable* (Straatsburg 2001)

_____. *L'idée de nation chez Bède le Vénérable* (Parijs 2001)

Wallace-Hadrill, J. *Bede's Ecclesiastical History: a Historical Commentary* (Oxford 1988)

Woolf, A. 'Community, Identity, and Kingship in Early England', in: *Social Identity in Early Medieval Britain* (Leicester 2000) 91-110.

_____. 'Apartheid and Economics in Anglo-Saxon England', in: N. Higham ed. *Britons in Anglo-Saxon England* (Woodbridge 2007) 115-129.

Wormald, P. 'Bede, *Brethwaldas*, and the origins of the *Gens Anglorum*', in: S. Baxter ed. *The times of Bede. Studies in Early English Christian Society and its Historian* (Malden 2006) 106-134.